

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

KATARINA ŽIVKOVIĆ

GEORGE ORWELL: *1984–2007*

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

KATARINA ŽIVKOVIĆ

Mentorica: doc. dr. Sandra Bašić Hrvatin

GEORGE ORWELL: *1984*–2007

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

»Rara temporum felicitas, ubi quae velis sentire et quae sentias dicere licet.«
(»Redki so srečni časi, ko je dovoljeno čutiti, kar hočeš, in povedati, kar čutiš.«)
(Marx 1985, 47)

GEORGE ORWELL: 1984–2007

Vpliv antiutopije Georgea Orwella *1984* je še danes zelo velik, saj so se nekateri termini uveljavili v vsakdanjem govoru (najbolj opevan je Veliki brat kot oblika družbenega nadzora). Ker govori roman o tem, kako vladajoči razred nadzoruje ljudi in s popravljanjem zgodovine obvladuje medije, diplomsko delo prikazuje navezavo dveh partijskih parol iz Orwellovega dela z današnjimi razmerami v medijih. Partijska parola 'svoboda je suženjstvo', ki se nanaša na omejevanje svobode in vnašanje pravovernosti v družbo, kaže na nadzor države nad javnimi mediji, ko sprejema pomanjkljive zakone in posledično nastavlja določene ljudi na vodilne položaje ter vpliva na zaposlovanje drugih kadrov; in na soodvisnost tržno reguliranih medijev, ker jim konkurenca določa vsebine, poleg tega pa jim njihov lastnik zapoveduje svoje ideje in želje. Druga parola 'nevednost je moč', ki predstavlja omejevanje posameznikovih misli z uvajanjem vse bolj okrnjenega jezika in lahkotnimi novicami ter s popravljanjem arhiviranih člankov, pa se nanaša na izkazovanje moči države ali tržno usmerjenih korporacij s prikrivanjem oziroma cenzuriranjem neljubih podatkov in s poneumljanjem občinstva s popularno kulturo.

Ključne besede: **George Orwell, mediji, nadzor, cenzura.**

GEORGE ORWELL: 1984–2007

The influence of the anti-utopia *1984* by George Orwell is still today very strong, because some of its terms are used in everyday speech (e. g. the well-known Big Brother). While the novel talks about how the ruling class controls people and supervises the media by managing the history, the diploma thesis shows a similarity between two slogans in Orwell's work and the conditions of the media today. The slogan 'freedom is slavery', that refers to restriction of freedom and bringing good-thinking in the society, symbolizes the control of the state over the public media when the authority confirms deficient laws, engages certain people who occupy the top positions and influences the employment of other employees. The slogan also shows the interdependence of market-regulated media, because the competition defines the media contents and beside that, the owner commands them his proper ideas and wishes. The second slogan 'ignorance is strength', that represents the restraint of thoughts by introducing a language with limited vocabulary and with soft news and by correcting the past events, demonstrates how it is shown the power of the state or market-orientated corporations by concealing and censoring unpleasant data and by loading the thoughts of the audience with popular culture.

Key words: **George Orwell, media, control, censorship.**

KAZALO

1. UVOD	6
2. TEORETSKI OKVIR ANTIUTOPIČNEGA ROMANA	10
3. »SVOBODA JE SUŽENJSTVO« ...	19
3.1 ... V TEORIJI	19
3.1.1 ... v medijih	22
3.2 ... V PRAKSI	27
3.2.1 ... v svetu	27
3.2.2 ... v Sloveniji	29
3.2.3 ... na RTV <i>Slovenija</i>	31
3.3 RAZPRAVA	33
4. »NEVEDNOST JE MOČ« ...	35
4.1 ... V TEORIJI	35
4.2 ... V PRAKSI	43
4.2.1 ... v svetu	43
4.2.2 ... v Sloveniji	45
4.2.3 ... na RTV <i>Slovenija</i>	46
4.3 RAZPRAVA	47
5. ZAKLJUČEK	49
6. LITERATURA	51

1. UVOD

»Veliki brat te gleda!«, slavna fraza, ki je večini znana, če ne drugače, iz resničnostnega šova Big Brother. Nekateri, tako kot jaz, pa so jo lahko zasledili tudi v romanu **Georgea Orwella 1984. Antiutopija**, ki je bila napisana leta 1948, izdana pa leto pozneje, je prikaz sveta leta 1984. Poleg raznih tem, kot na primer družbena strukturiranost, razdeljenost držav, gospodarske, politične in življenjske razmere, se avtor precej osredotoča na **nadzor**, ki ga izvaja politična elita oziroma Ožja Partija nad državljani in nad informacijami. Mikrofon in video kamere, ki so nameščene povsod, tudi po domovih, spremljajo, ocenjujejo in usmerjajo vsak korak, obnašanje in mišljenje slehernega državljanca. Pomembno je predvsem to, da vsi sledijo **Velikemu bratu**, glavnemu vodji države Oceanije, da so mu zvesti, da ga častijo, prirejajo razna zborovanja, srečanja njemu v čast, da ne brskajo za raznimi informacijami in da ne preusmerjajo svojih misli na druga področja, še posebno pa ne proti njemu. Prav zato uvedejo Novorek, ki postane uradni jezik, katerega namen je, da omejuje posameznikovo izražanje in razmišljanje zaradi vedno manjšega besednjaka. Poleg tega pa so novice, ki izhajajo na Ministrstvu resnice oziroma, skrajšano, na Miniresu, prilagojene željam in zahtevam Ožje Partije oziroma tako, da 'držijo' ostalo prebivalstvo v nevednosti, ali drugače rečeno, v lažnivi, nepravi, neresnični vednosti. Na Miniresu namreč vse novice, ki se ne uresničijo (na primer razne napovedi Ministrstva obilja, ki obljublja povečanje proizvodnje določenih izdelkov ali povečanje dobička določene panoge ipd.) ali pa take, ki Ožji Partiji niso po godu (kot na primer, s katero državo so trenutno v vojni), spremenijo, torej enostavno izbrišejo vse arhivske izvode, ki opisujejo določeno temo ali se nanjo nanašajo, in jo priredijo, popravijo, kot to veleva vladajoča elita. Skozi cel roman se ponavljajo tri partijske parole: '**vojna je mir**', '**svoboda je suženjstvo**', '**nevednost je moč**' (Orwell 2004, poudarki dodani).

Danes, po šestdesetih letih odkar je bila knjiga napisana, se še vedno srečujemo z nekaterimi prvinami iz Orwellovega romana. Nekateri se zanimajo za enoten, svetovni jezik ali pa preučujejo rabo besed in se sprašujejo, ali se bližamo uvedbi Novoreka, drugi vidijo podobnosti med opisom hrane in današnjo biološko vse bolj spremenjenimi jedmi, tretji se ukvarjajo s primerjavo 'večne' vojne v 1984 s pojavom terorizma in oblikujejo razne oblike teorij zarote. Največ zanimanja pa vzbuja Veliki brat, ki označuje kakršenkoli nadzor: vsesplošno oblast države nad državljani z video nadzorom, bolj specifično, kot na primer v resničnostnem šovu, najbolj aktualno pa je vprašanje nadzora nad medijskimi vsebinami in/ali

njihovimi lastniki. Zadnje čase se lahko zasledi razne novice o tem, kako so komercialni mediji odvisni od svojih lastnikov in to ne samo od njihovega proračuna, ampak tudi od njihovih preferenc, želja, političnih nagnjenj in podobno. Javnim medijem se po drugi strani očita, da so pod vplivom vladajoče elite, ki poskuša s svojimi 'lovkami' usmerjati medijske vsebine na zelene tire. Nadalje so zaradi teh, zunanjih pritiskov, na udaru uredniki, ki imajo tudi svoje poglede, načela in prepričanja, končno pa je tu še novinar, ki vestno zapisuje, kar mu drugi narekujejo, dovolijo in kar mu dopušča lastna vest.

V svoji diplomski nalogi se bom na podlagi dveh Orwellovih partijskih parol osredotočila predvsem na nadzor in cenzuro v medijih. Skušala bom pokazati, da sta v današnjem času poleg že uporabljenih Orwellovih terminov iz *1984* (Veliki brat kot oblika nadzora, enoten jezik Novorek itd.) prisotni tudi paroli 'svoboda je suženjstvo' in 'nevednost je moč' na medijskem področju. Ker se avtor v svojem delu ne posveča povsem tej tematiki in ker tudi ni ustrezne literature, bom v naslednjem poglavju z opisom značilnosti antiutopičnega romana in drugimi navedbami Orwellovih razmišljanj in idej (na primer o totalitarizmu in njegovih prijemih v ravnanju z **mediji** ter o pomenu avtonomnega novinarstva) prikazala možnost tovrstne primerjave. Sledila bosta dva sklopa, ki se bosta prek omenjenih parol nanašala na medije v svetu in Sloveniji, pri čemer se bom dotaknila tudi slovenske javne radiotelevizije, ki zadnje čase vzbuja številne polemike.

Prvi rek 'svoboda je suženjstvo' se v romanu *1984* udejanja z nadzorom države nad svojim ljudstvom. Nadzor se izvaja z uporabo mikrofонов in telekranov¹, ki so nameščeni v stanovanjih, v javnih ustanovah in v javnih prevoznih sredstvih. Vseprisotnost prisluškovalnih in video naprav povzroča, da se ljudje iz strahu, da bodo kaznovani zaradi neobičajnega ali uporniškega vedenja, obnašajo konformno in v skladu z merili, ki jih določa Partija. Pravovernost izražajo tudi z udeležbo na raznih zborovanjih in shodih ali na kaki skupinski rekreaciji, predvsem zato, da si s tem zaposlujejo misli in ne razmišljajo o namerah Partije. Prebivalci Oceanije mislijo, da so svobodni, ker se ne zavedajo, da jim je država brez njihove vednosti vsilila pravovernost, zato so istočasno tudi v suženjstvu lastnih idej, kar se vzdržuje z nenehnim nadzorom. Na podlagi tega bom opisala razmere v medijih in ugotavljala ali velja, da so, čeprav bo beseda tekla predvsem o zahodnih demokratičnih in svobodnejših družbah, mediji v suženjstvu bodisi zaradi vplivov države bodisi zaradi tržno usmerjenih korporacij.

---

¹ Telekrani so naprave, ki »sprejemajo in oddajajo obenem« (Orwell 2004, 6); so kombinacija televizije in video kamere, saj oddajajo nek program, hkrati pa sprejemajo oziroma beležijo vsak gib ali šum, ki ga posameznik naredi – v množici telekranov nihče ne ve natančno, kdaj je opazovan.

Govorila bom o koncentraciji lastništva in zakonih, ki omejujejo medije, ter zatiranju novinarjev in poseganju v njihovo avtonomijo.

Z vnašanjem pravovernosti v družbo lahko 'cenzorji' oziroma 'popravljalci informacij' na Ministrstvu resnice oz. Miniresu opravljajo svoje delo vestno, ker se namreč ne smejo spraševati o smiselnosti svojega početja: o morebitnih zamolčanih in zavajajočih podatkih ali netočnih arhiviranih novicah ter prirejanju in spreminjanju zgodovine po navodilih vladajoče elite². Naloga zaposlenega na Miniresu, kot pravi Mirko Klarin (1986, 13), »ni, da cenzurira sedanost, ampak da 'korigira' preteklost«³. Na ta način se izraža druga parola 'nevednost je moč', saj se moč Partije kaže z oblastjo nad viri informacij in tudi tako, da ljudi zasipa s popularnimi popevkami in podobnimi lahkotnimi vsebinami, ki jih držijo v nevednosti, ter ne daje veliko poudarka na izobrazbo, ker večina državljanov velja za »ne posebno bistre«. Da bi Partija povečala nadzor, vnesla pravovernost v družbo in dosegla privrženost ljudstva, slepi ljudi z obvladovanjem novic in jih drži v nevednosti, pri čemer si pomaga v glavnem z dvomišljenjem⁴. V navezavi druge partijske parole z mediji bom omenila porast rumenih novic in komercializacije vsebin, ki zastrupljajo resne informativne prispevke, ter predstavila načine neobjavljanja določenih informacij oziroma cenzure. Zanimalo me bo, v kolikšni meri vpliva struktura zaposlenih na oblikovanje novic oziroma kaj je poglobitni razlog za cenzuriranje prispevkov.

S pojavom interneta se nam je svet približal – dostopamo do ogromne količine raznih podatkov in informacij, ki si jih izmenjujemo in jih delimo z množico preko elektronske pošte ali na forumih in blogih. Želimo biti obveščeni o vsem in zaradi hitrega tempa življenja naletimo na veliko 'balastnih', odvečnih, rumenih novic. Res je, da se take vsebine dobro prodajajo, ker so lahkotne in neobremenjujoče, vendar pa je tudi res, da se z nevednimi lažje manipulira. Prav zato bi morali biti mediji tisti, ki bi se morali osredotočiti na oddajanje oziroma tiskanje verodostojnih informacij, ne glede na to, v čigavi lasti so in kakšna načela zastopajo. Z diplomskim delom bom poskušala ugotoviti, v kolikšni meri se Orwellova

---

² »Ko ni bilo zunanjih dokazov, na katere bi se bil lahko skliceval, je celo črta tvojega lastnega življenja izgubila ostrino. Spominjal si se pomembnih dogodkov, ki se morda sploh niso zgodili, spominjal si se podrobnosti pripetljajev, ne da bi zmožel zajeti njihovo atmosfero, in bila so dolga, prazna obdobja, o katerih nisi mogel dokazati ničesar« (Orwell 2004, 38). In pa: »In če vsi drugi sprejmejo laž, ki jo je natvezla Partija – če vsi dokumenti pripovedujejo isto pravljico – potem je laž prešla v zgodovino in postala resnica« (Orwell 2004, 41).

³ »Kdor obvladuje preteklost, obvladuje prihodnost: kdor obvladuje sedanost, obvladuje preteklost,« se glasi še ena izmed partijskih parol (Orwell 2004, 41).

⁴ Dvomišljenje je zmožnost dojemanja, zavedanja popolne resnice, kjer ima ena beseda dva protislovna pomena. Novorek igra pri tem ključno vlogo, saj krni besednjak, tako da črta 'nepotrebne' besede z nasprotnim pomenom in omejuje posameznikovo izražanje (npr. ohrani besedo 'lep', izraz 'grd' pa izbriše, ker je za izražanje nasprotnega pomena od 'lep' dovolj uporaba izraza 'nelep') (Orwell 2004).

vídenja kažejo danes; ali gre za teorijo zarote ali le za neizbežno obliko sistema, ki je v današnjem času potrebna, in s katero se moramo preprosto sprijazniti, tako kot je na koncu romana *1984* Winston Smith sprejel in vzljubil Velikega brata?

2. TEORETSKI OKVIR ANTIUTOPIČNEGA ROMANA

»Umetnost je laž, ki nam pomaga razumeti resnico.«

(Pablo Picasso)

George Orwell (v Kumar 1987, 295) je v pismu Julianu Symonsu zapisal: »Moja nova knjiga je utopija v obliki romana.« *1984* je pravzaprav antiutopični roman⁵, za katerega je značilno, da »je vedno na neki način neuresničena utopija, saj je podobna našemu svetu, v katerem popolni vzorec družbe in človeka prav tako še ni ustvarjen in v katerem je razpetost med razumom in nerazumnim (duhom in snovjo, umom in čuti itd.) realna oblika bivanja« (Bajt 1988, 28). Utopični svet je namreč že sam po sebi nemogoč, neverjeten, medtem ko antiutopija jemlje snov iz resničnega življenja in mu doda utopične oziroma 'nikoli-uresničljive' napovedi. Z bivanjem v bolj odmaknjenih in revnejših predelih Londona in Pariza ter z bojevanjem v španski državljanski vojni (prim. Mahkota 2004) je Orwell »zaznal težnje k totalitarni ureditvi, prepoznal špekulativne in manipulativne načrte evropske levice – nakar je to svoje doživetje pač ustrezno 'pretiral'« (Rupel 1984, 239). V pismu nekemu angleškemu novinarju je zapisal, da »*1984* ni napad na socializem ali angleško laburistično stranko, ampak prikaz popačenja, ki ga lahko prinese centralizirana ekonomija, ki je bila oblikovana že v komunizmu in fašizmu« (Orwell v Klarin 1986, 22). Nekateri komentatorji in kritiki Orwellovega romana (npr. Raymond Williams) pa menijo, da je *1984* kombinacija fašističnega in (boljševiškega) komunističnega sistema: Veliki brat predstavlja Stalina, Goldstein in njegova Bratovščina⁶ pa odražajo politiko Trockega (glej Rupel 1984, 238). Drugačnega mnenja je Dimitrij Rupel (1984, 241), ki pravi, da »je Angsoc⁷ aluzija na nacionalni socializem, kot ga je uveljavil Hitler. Veliki brat je družinski poglavar na isti način kot *Oče naš*. V Oceaniji so eno dogmo zamenjali za drugo. 'Napačni člani družine' so se umaknili 'pravemu članu'.« Nekateri Orwellovi marksistični kritiki niso videli njegove zaskrbljenosti, da bi bil kakršenkoli upor določeni ideologiji, torej tudi »satira, moraliteta,

⁵ Etimološki pomen besede utopija izhaja iz grške besede *ou̐ topos*, ki pomeni 'neobstoječ, izmišljen svet' (glej Slovar tujk 2002, 1210). Booker (glej 2004, 29) pa pravi, da se za prikaz obsega skeptičnih obravnjav utopizma, ki ga upodabljata moderna fikcija in film, uporablja različne izraze; in sicer 'distopija', 'negativna utopija', 'antiutopija', 'heterotopija' in 'kakotopija', čeprav izrazi niso bili vedno medsebojno zamenljivi. V nadaljevanju uporabljam besedo antiutopija.

⁶ Emmanuel Goldstein je v romanu omenjen kot upornik in nasprotnik Partije. Velja za izdajalca, ker žali Velikega brata, opozarja na negativne vplive, ki jih ima Partija, in zagovarja svobodo tiska, svobodo govora, svobodo zbiranja in svobodo misli. Njegovi pripadniki so združeni v Bratovščino in posedujejo *knjigo*, ki vsebuje vsa Goldsteinova načela. Na koncu romana se izve, da je Goldsteinovo knjigo sproducirala Partija, da bi se oblikovale opozicijske skupine, na podlagi katerih bi Partija ohranjala notranje obsedno stanje in popolno enotnost (Orwell 2004).

⁷ Angsoc je okrajšava za 'angleški socializem', politično ureditev, ki je vladala v romanu *1984*.

kritika in kar je še tipično funkcionalnih 'literarnih' zvrsti, **prikrivanje bistva**« (Rupel 1984, 240, poudarki dodani). Čeprav Greenblatt (1982, 118) zatrjuje, da je Orwell polemičen pisatelj, ki želi le vzbujati pozornost, pa je veliko takih, ki so ga podprli in v njegovem delu videli nekaj več. Kumar (1987, 295) na primer pravi, da *1984* deluje, tako kot je želel Orwell, in sicer kot antiutopični roman, ki je hkrati neke vrste opozorilo in prerokba. Crick (1987, 568) podpre Kumarja s trditvijo, da je *1984* »dolgo načrtovano, razumsko svarilo glede totalitarnih teženj« in ne »banalna napoved o sovjetskem ali neonacističnem prevzemu, še manj pa krik obupa in ukinitve tega demokratičnega socializma«. Tudi po besedah Dimitrija Rupla (1984, 239) in Freda Warburga (v Crick 1987, 565–566) *1984* opisuje neko možno obliko družbene ureditve v prihodnosti. Warburg je namreč mnenja, da se to kaže predvsem z željo po novih vrstah orožja v socialističnih in liberalno-kapitalističnih družbah in s sprejemanjem totalitarnih teženj. Kakorkoli, kot navaja zbornik *Filozofija skozi psihoanalizo*, ki ga je pripravil Slavoj Žižek (1984, 131), je *1984* tradicionalen realistično-psihološki roman, ki »skuša zgraditi 'verjetno' kvazi-realnost sveta in hkrati 'psihološko prepričljivo' razviti tako imenovano 'notranje življenje' junakov, ki se gibljejo v tem svetu; to kvazi-realnost nato 'primerjamo' s 'pravo' realnostjo in ugotavljamo, če ji ustreza ali ne«.

'Svoboda je suženjstvo' se v *1984* udejanja, ko je govora o totalitarni družbi, v kateri je vsak slehernik pod nadzorom Velikega brata, zato da se ne bi nihče uprl vladajoči eliti. Totalitarizem ni samo politična ureditev, ampak gre za diktaturo na vseh družbenih področjih, v javni in zasebni oziroma intimni sferi, ter ne dopušča nikakršnega medsebojnega povezovanja – posameznik je prepuščen na milost in nemilost »centralni komandi« (glej Rupel 1984, 238). Igor Primorac (2005, 156) poudarja:

Cilj totalitarnega režima je popolna prevlada nad družbo in popolna enotnost njenih državljanov. Takšen cilj je mogoče doseči le z ustrezno radikalnimi sredstvi: s stalnim terorizmom, ki ga izvaja vseprisotna in vsemogočna tajna policija nad razcepljenim in skrajno nebogljenim prebivalstvom. /.../ Preučevalci totalitarizmov poudarjajo, da je (v Sovjetski Zvezi in nacistični Nemčiji) režim najprej kruto zatrl vse svoje nasprotnike. Ko ni imel več nobene omembe vredne opozicije, je svojo tajno policijo uporabil proti 'potencialnim nasprotnikom'.

Vlada v totalitarizmu vzdržuje svoj položaj na tri načine:

- 1) z zapletenostjo določenih postopkov, kopico materialov ali z dolgimi sestanki sproža nezainteresiranost in apatijo med ljudmi, kar jim onemogoča, da bi stvari razumeli in jih jemali resno;
- 2) mreža samoupravnih delegatskih razmerij je razdeljena tako, da onemogoča horizontalno povezovanje, saj je razpršena na množstvo partikularnih interesov, kakršenkoli poskus povezovanja pa se smatra za nedemokratičen pritisk;
- 3) zakoni so oblikovani tako, da se lahko državno-partijska birokracija vedno pritoži na sklepe posameznih samoupravnih organov oziroma da lahko vanj kadarkoli poseže, če slednji niso v skladu z občimi interesi (glej Žižek 1984, 124–125).

Poleg naštetega se poslužuje še »motnih propagandističnih fraz«, s katerimi želi ljudi zapeljati in jih poneumiti (Žižek 1984, 132). Booker (2004, 96) namreč pravi, da nam »antiutopična fikcija sporoča, da je popularna samozadovoljnost ena najbolj gotovih poti v tiranijo«; oziroma kot podobno meni Kumar (1987, 334), »razvoj množične kulture predstavlja za Orwella obliko kulture, ki bi bila zavestno promovirana v totalitarni družbi«.

Orwell govori o nadzoru tudi v drugih delih: *Pot v Wigan Pier* (1937), *V kitovi notranjosti* (1940), *Literatura in totalitarizem* (1941) in *Preprečevanje literature* (1946). Predvsem se osredotoča na oblast države nad svojimi državljanji, torej na vpliv totalitarizma, ki s svojimi lovskami doseže tudi medije. V *Poti v Wigan Pier* (v Kumar 1987, 288) pravi, da »živimo v svetu, kjer ni nihče svoboden, kjer je malokdo varen, kjer je skoraj nemogoče biti pošten in ostati živ«. Njegove besede so seveda posledica časa, v katerem je živel – torej, nacistične in fašistične ter vzpon socialistične dobe. Tako tudi v zbirki esejev *V kitovi notranjosti* (v Kumar 1987, 288, poudarki dodani) trdi: »Reči 'sprejem' v dobi, kot je naša, pomeni reči, da se sprejema koncentracijska taborišča, gumijaste pendreke, Hitlerja, Stalina, bombe, letala, konzervirano hrano, strojnice, upore, čistke, slogane, Bedauxev pas, plinske maske, podmornice, vohune, **cenzuro tiska**, skrivne zapore, aspirine, hollywoodske filme, politične morilce«. Orwell je zelo kritičen do tovrstne oblasti, ampak prav tako nekoliko pretirava. Po njegovem mnenju naj bi se totalitarizem razširil po celem svetu, obdobje svobodnega kapitalizma naj bi se sprevrglo v socialistično ali v obdobje državnega kapitalizma, kjer bi prevladovalo centralizirano gospodarstvo; poleg tega pa naj bi se zmanjšala posameznikova ekonomska svoboda in svoboda gibanja (glej Orwell v Kumar 1987, 305). Opozarja tudi na to, da totalitarizem nastane takrat, ko vladajoči razred izgubi svojo funkcijo, ampak se vseeno opira na svojo moč ter vlada s silo in nepoštenostjo, oziroma takrat, ko se oblikuje centralizirana suženjska država, kjer je na oblasti majhna skupina ljudi, ki jo vodi fanatičen

nacionalizem in čaščenje vodje, moč pa vzdržuje z večno trajajočo vojno (prim. Orwell v Crick 1987, 468 in Orwell v Kumar 1987, 341). Zaradi teh svojih trditev izpostavlja v 1984 vseprisoten nadzor vladajoče elite kot nujno zlo in vidi edino rešitev, spremembo na bolje, samo v nevedni in slepi raji⁸, saj je, kot meni Wain (1982, 93), »delaven človek podoben rastlini in rastlina je 'slepa in neumna', ampak slepost in neumnost predstavljata zadnjo obrambo človeške svobode«, ker, če nečesa ne veš, za tisto nisi prikrajšan.

V romanu imata, poleg nevidnega idejnega vodje (Velikega brata), posebno moč Miselna policija in Partija⁹. Prva skrbi za red med celotnim prebivalstvom in upornike, ki zagrešijo miselni zločin, aretirajo in za njimi zabrišejo vse sledi. Druga pa je utelešenje Velikega brata in se zavzema za vzdrževanje pravovernosti med svojimi pripadniki in rajo (revnejšo množico, ki predstavlja petinosemdeset odstotkov prebivalstva Oceanije). Pravovernost ohranja z organiziranjem raznih zborovanj in drugih »skupinskih rekreacij«¹⁰ ter s »svetimi načeli Angsoc-a«, ki obsegajo: spremenljivost preteklosti, izpopolnjevanje Novoreka (uradnega jezika Oceanije) in dvomišljenje oziroma »kontrolno realnosti«:

Vedeti, pa ne vedeti, zavedati se popolne resnice, pa praviti skrbno pripravljene laži, imeti sočasno dvoje mnenj, ki se izključujeta, pa obenem vedeti, da sta si protislovni in verjeti v obe, rabiti logiko proti logiki, zavračati moralo, pa se hkrati sklicevati nanjo, verjeti, da je demokracija nemogoča, da pa je Partija varuh demokracije, pozabiti, kar je treba pozabiti, potem pa si priklicati nazaj v spomin v trenutku, ko je to potrebno, in nato pri priči spet pozabiti in – višek vsega – uporabiti isti postopek za postopek sam – to je skrajna bistroumnost: zavestno povzročiti nezavednost, pa se nato znova zavesti dejanja hipnoze, ki si ga pravkar opravil. Že samo razumeti dvomišljenje, pomeni dvomišljenje izvajati¹¹ (Orwell 2004, 41).

---

⁸ »Če je kje upanje, je v raji« (Orwell 2004, 241).

⁹ Partija se deli na Ožjo Partijo, ki predstavlja dva odstotka oceanijskega prebivalstva, je deležna večjega razkošja in ve, da prihaja do prikrievanja in izkrivljanja določenih dejstev, in Širšo Partijo, ki obsega trinajst odstotkov prebivalstva, je manj premožna in, čeprav nima dostopa do zaupnejših podatkov, vseeno vzdržuje 'sveta načela Angsoc-a' (Orwell 2004).

¹⁰ Na Miniresu organizirajo t. i. 'Dvominutno sovrašтво', kjer Emmanuel Goldstein na telekranu energično zastopa svoja stališča, kasneje pa se njegova podoba spremeni v podobo Velikega brata, ki šepeta nerazločne spodbudne besede, na koncu pa se prikažejo na zaslonu še tri glavne partijske parole: 'vojna je mir', 'svoboda je suženjstvo', 'nevednost je moč'. Pri tem morajo člani Partije ostro nasprotovati Goldsteinu in navdušeno vzklikati Velikemu bratu (Orwell 2004).

¹¹ »Postopek dvomišljenja mora biti zavesten, ker bi ga sicer ne mogli dovolj natančno opraviti, mora pa biti tudi nezaveden, sicer bi se mu pridružil občutek hinavstva in z njim krivde« (Orwell 2004, 234).

Poleg tega je pomembna tudi vzgoja v otroštvu, in sicer najenostavnejša disciplina je »kriminalstop«, s katero posameznik nadzira svoje misli oziroma prepreči 'nevarne', krivoverske misli.

Zaradi vseh teh pritiskov je za »junaka antiutopičnega romana 20. stoletja, ki vedno neposredno živi v antiutopičnem svetu«, značilno, da »hoče iz njega pobegniti prav zaradi njegove narobne utopičnosti. To se mu nikoli ne posreči; njegov beg je vedno beg v smrt, ki ima obliko zavestnega ali nezavednega samomora. /.../ Tak svet je dobesedno njegova môra, 'grozne sanje'« (Bajt 1988, 36). Glavna oseba v Orwellovi pripovedi, Winston Smith, ki je zaposlen na Ministrstvu resnice (oz. Miniresu) in popravlja arhivske izvode časopisov ter s tem spreminja zgodovino, se začne zavedati, kako slepi druge z lažnimi informacijami. Tudi navzočnost telekranov in pomanjkanje zasebnosti ga začneta vse bolj motiti. Ve, da se ne more upreti sistemu, ker bi ga ta zatrl. Zato je skozi večji del romana prikazan njegov boj z družbo in predvsem s samim seboj. Bajt (1988, 35) trdi, da »je antiutopični svet v resnici 'izgubljeni' raj«. Za Stephena J. Greenblatta (1982, 118) je Orwellovo delo »neizrekljivo žalosten prikaz popolnoma izkoreninjenega posameznika, podvrženega moralni zmedi, ki ga vodi strast po jasnosti in gotovosti v brezupno zmešani družbi in ki je obseden z žgočo potrebo po osebni angažiranosti v svetu, kjer so načela, vredna truda, prenehala obstajati«. 1984 je 'roman o zadnjem človeku'¹², kjer se 'zadnji preživeli' z vsemi silami bori za življenje in poskuša ohraniti resnico ter jo predati naprej, vendar to ni Winston Smith in njegov dnevnik, pač pa Partija s svojo *Goldsteinovo knjigo*¹³. Partija je tista, ki pojasni svoj položaj in ga ohranja s *knjigo*; sama sebi prikriva resnico, da je namen oblasti oblast sama, in jo izreka tako, da oblikuje drugega, ki to stori namesto nje¹⁴ (glej Žižek 1984, 136–137). Orwell ve, da ne obstajajo ne »zmanipulirani naivneži« ne »ne-prevarani Manipulator«. V rezultat svoje manipulacije verjame sam manipulator s pomočjo dvomišljenja, kjer zavestno ves čas manipulira, spreminja preteklost, vara z 'objektivno resničnostjo' – gre za »univerzum nekega psihotičnega razmerja, utajitve neke v oči bijoče očitnosti, ne pa za univerzum neke 'potlačene skrivnosti'« (Žižek 1984, 112).

Mirko Klarin (glej 1986, 69) pravi, da je totalitarizem za Orwella predstavljal najvišjo stopnjo v zgodovini despotizma in tiranije, saj so bile, kot že omenjeno, vse sfere življenja (ne samo

---

¹² Orwellov delovni naslov za 1984 je bil *Zadnji človek v Evropi* (*The last man in Europe*).

¹³ Glej opombo 6.

¹⁴ V *Goldsteinovi knjigi* piše: »V naši družbi so prav tisti, ki najbolj vedo, kaj se dogaja, tudi tisti, ki so najdlje od tega, da vidijo svet tak, kakršen je. Na splošno, čim bolj razumeš, za kaj gre, tem huje varaš sam sebe: bolj si inteligenčen, manj si umsko zdrav« (Orwell 2004, 235).

politična kot pri avtoritarnem režimu) podvržene absolutni kontroli države. V eseju *Literatura in totalitarizem* (Orwell v Kumar 1987, 306) namreč piše, da »poskušajo totalitarne države kontrolirati misli in čustva svojih državljanov vsaj tako, kot nadzirajo lastna dejanja«, s čimer se vzdržuje druga partijska parola 'nevednost je moč'.

Če bi totalitarizem postal prevladujoč način življenja, bi vse ostale človeške vrednote – svoboda, bratstvo, družbena pravičnost, ljubezen do literature, ljubezen do jasnega govora in pisanja, vera v naravno, moralno spodobnost oziroma vljudnost med ljudmi, ljubezen do narave, navdušenost nad človeško nenavadnostjo in patriotizem – propadle. Zato Orwell na prvo mesto postavlja politične vrednote, da bi zaščitil nepolitične (Crick 1987, 570).

Da se omenjene vrednote, ki jih totalitarizem zatira, ohranijo, jih je potrebno nekako vcepiti ljudem v zavest. Ko je Orwell pisal *1984*, je dejal: »Eden pglavitnih problemov današnjega časa je poučiti ljudi o tem, kar se dogaja zunaj njihovih ozkih krogov, zato se bo morala razviti neka nova literarna tehnika, ki se bo spopadla s tem« (Orwell v Kumar 1987, 344). Krishan Kumar v svojem delu *Utopija in antiutopija v modernem času* razlaga, da je pojav genocida in totalitarizma zahteval nove načine zabeležbe vseh grozot in nesmiselnosti. Utopije tistega časa, ki so favorizirale socialistično ureditev, so predstavljale najbolj goreče upe in sanje. Edina rešitev, ki bi vzbudila pozornost, je bila apel na enako močna čustva: na njihove strahove in nočne mōre. Utopiji je tako lahko kljubovala le antiutopija (glej Kumar 1987, 344). Ker je umetnost že v osnovi škodljiva totalitarni avtoriteti, je antiutopična fikcija, ki »je oblikovana kot sovražna do avtoritarnega konteksta družb«, še toliko bolj 'nevarna'; »tovrstna fikcija je sama po sebi kritična, takšne družbe pa sploh ne prenašajo kritike« (Booker 2004, 43). Kot nadalje piše Booker (2004, 183), so tudi razni kritiki (npr. Max Weber, Peter Bürger in Jürgen Habermas) trdili, da »je meščanska družba že po svoji naravi nagnjena k temu, da zapre umetnost v avtonomno sfero, ločeno od družbenih in političnih vprašanj, in da jo ta ograjenost prikrajša vsake prave kritične moči v družbi. Skratka, tistim, ki branijo 'čistost' umetnosti, grozi, da je ne bodo povzdignili, temveč jo enostavno naredili za nepomembno«. Prav zato je pomen antiutopije toliko večji, saj si zato, ker »bolj kot drugi žanri po sami naravi pozna obojestransko vpletenost literature in družbe, zasluži določeno količino resne kritične pozornosti«. Poleg tega pa služi tudi k ohranjanju utopične misli, vendar z večjo mero realnosti, tako da opozarja pred »grozečimi nočnimi mōrami in s tem ohranja vsakršne možne sanje o boljši prihodnosti« (Booker 2004, 186).

Na Orwellovo delo *1984* sta vplivala dva pisca antiutopičnega romana: Jevgenij Zamjatin z romanom *Mi* iz leta 1924 in Aldous Huxley z delom *Krasni novi svet* iz leta 1932 (obe antiutopiji veljata za klasiki). Vsi trije avtorji govorijo o totalitarni družbi, o družbi, katere pripadniki so enotni oziroma morajo delovati enotno, so pod stalnim nadzorom in nimajo možnosti svobodnega izražanja bodisi zaradi zatiranja vlade bodisi zaradi načina življenja, ki ga je oblikovala oblast. Vsi trije so črpali snov iz takratnih družbenih in političnih razmer ter s tem želeli opozoriti na sporna vprašanja in zadeve, s katerimi se niso strinjali ali pa so jih obsojali. Richard Rorty (1989, 159) meni, da so pisatelji radovedni in prikažejo kaj, kar je za druge skrito ali samoumevno. Pri tem je veliko odvisno od pisatelja samega: v kolikšni meri je vpleten v družbena vprašanja, koliko je kritičen in sploh kaj želi s svojim prispevkom sporočiti (ali gre le za neko estetsko stvaritev ali vsebuje globlje sporočilo). Valentin Duša (1980, 221), avtor spremne besede romana Kurta Vonneguta *Mačja zibka*, pravi, da »umetnost kot resnica ni nič, je posnemanje in je torej mrtva. Samo umetnost kot laž se lahko vzpostavlja avtonomno.« Ker se lahko večinoma le skozi fiktivno delo sporoči določene kritike, ne da bi bil zato kaznovan, trdi Duša (1980, 221), da »je fikcija nevarna igračka, pištola, za katero vsi trdijo, da je samo pištola na vodo, pa se vendar trudijo, da bi prikriji, kje je sprožilec«. Ali, kot meni pisateljica Elfriede Jelinek (Nobelova nagrajenka za književnost leta 2004): »Pisatelj lahko naperi prst tja, kjer najbolj boli. Lahko se temu tako zelo smeji, da druge smeh mine« (Flis 2006, 24). Omenjenim stališčem se pridružuje tudi Aleš Debeljak s prepričanjem, da »predstavlja umetnost poslednje zavetišče svobode, in če se skrčijo meje svobode tudi za umetnost, potem smo še korak do tega, da bodo mislili vsi isto. Kjer mislijo vsi isto, ne misli nihče« (Večer 2006). Orwell poudarja pomembnost pisateljeve neodvisnosti ter zatrjuje, da je pisateljevo delo poglobljeno, ker lahko pripomore k boljši obveščenosti ljudstva, in da ga ne smejo omejevati ne politični ne ekonomski ne kakršnikoli drugi interesi:

Pripadnosti skupinam so potrebne, vendar so za literaturo škodljive, vse dokler ostaja literatura izdelek posameznikov. Takoj ko jim je dovoljen kakršenkoli, pa čeprav negativen, vpliv na ustvarjalno pisanje, rezultat ni le ponarejanje, temveč pogosto tudi dejansko usihanje ustvarjalnih zmožnosti. /.../ Toda karkoli že počne v službi svoje stranke (pisatelj, op. a.), nikoli naj zanjo ne piše. Jasno naj pove, da je njegovo pisanje nekaj povsem ločenega. In naj bo sposoben kooperativno delovati, hkrati pa, če se tako odloči, povsem zavrniti uradno ideologijo. Nikoli naj se ne odvrne od določenega toka misli samo zato, ker utegne voditi v herezijo, in naj ga kaj dosti ne moti, če njegovo herezijo zavohajo, kot jo verjetno bodo (Orwell 2001b, 206).

Torej, »če hoče človek pisati v enostavnem, živem jeziku, mora razmišljati brez strahu, če pa razmišlja brez strahu, ne more biti politično pravoveren« (Orwell 2001b, 192). Prav zato niso zastrašujoče samo strahote, ki jih izvaja totalitarizem, ampak tudi napad na koncept objektivne resnice, ker »tako kot kontrolira preteklost, kontrolira tudi prihodnost«¹⁵ (Orwell v Klarin 1986, 69). Totalitarne države, trdi Orwell (2001b, 188–189), so v bistvu teokracije, katerih vladajoči razred mora veljati za nezmotljivega, zato prevladuje načelo, da »je zgodovina nekaj, kar je treba ustvariti, ne pa se naučiti« in ker absolutna resnica ni dosegljiva, velike laži niso nič hujše od manjših laži. Rupel (1984, 245) poudarja, da »je v totalitarizmu resničnost ena sama, da ni pretekle resničnosti ali prihodnje resničnosti, ni resničnosti ljubezni, resnice, literature, skritega dnevnika, laži, oblasti, sanj in privatnega življenja – vse to je ena sama resničnost«. Zato velja, da je v takšnem svetu »literatura enako akcija, je laž enako resnica, je svoboda enako suženjstvo«. Če bi se totalitarne družbe trajno ohranile, bi postavile »shizofren miselni sistem«, kot meni Orwell (2001b, 189), v katerem bi veljali zakoni zdrave pameti le v vsakdanjem življenju in v določenih eksaktnih znanostih; politiku, zgodovinarju in sociologu pa jih ne bi bilo treba upoštevati. Orwell (glej 2001a, 154–155) v eseju *Razmislek o španski vojni* (1942) piše, da ga možnost prevlade totalitarnega režima navdaja s strahom. Zaveda se, da se bo vedno pisalo nekakšno zgodovino, katere resničnost se ne bo moglo vselej preveriti in bo tako »laž postala resnica«. Čeprav ve, da je večina zgodovine netočna in pristranska, pravi, da se opušča že samo misel, da je zgodovino *mogoče* pisati resnicoljubno. Liberalni zgodovinar verjame, da preteklosti ni mogoče spreminjati in da je točno poznavanje zgodovine dragoceno samo po sebi (Orwell 2001b, 188). Upoštevati je treba svobodo misli in poročanja o tem, kar je nekdo videl, slišal in čutil, ne pa siliti k ponarejanju izmišljenih dejstev in občutkov ter uporabljati razna retorična sredstva, ki pačenja zgodovine prikažejo kot spodobna (Orwell 2001b, 186). Orwell (2001b, 190–191) pravi, da se novinar zaveda nesvobode, kadar »je prisiljen pisati laži ali tajiti, kar se mu zdi pomembna novica«. Hkrati pa lahko tudi sam kroji resnico, saj, če piše za časopis nasprotne usmeritve, greši s tistim, kar izpusti, ker izvaja samocenzuro, če pa piše za časopis, s katerim se strinja, greši po naročilu (Orwell 2001c, 201). Časopisni mogotci, filmski magnati in birokrati predstavljajo »neposredne sovražnike resnicoljubnosti in s tem svobode misli«, obenem pa pomeni »slabitev želje po svobodi med samimi intelektualci« nevarno grožnjo (Orwell 2001b, 189). Svoboda tiska, kot meni Tina Mahkota (2001, 230), pomeni »svobodo kritizirati in nasprotovati«. Totalitarna ideologija »kaže štiri prste in trdi, da jih vidimo pet«, in skuša s sredstvi prisile, hipnotično sugestijo itd. doseči, da bi zanikali očitno realnost in verjeli v

---

¹⁵ »Če Vodja reče, da se ta in ta dogodek ni zgodil – no, potem se pač ni. Če reče, da je dva in dva pet – no, potem je dva in dva pet« (Orwell 2001a, 155).

iluzijo. Zato predstavlja »glavno orožje proti duhovni nadvladi totalitarizma« zaupanje v zdrav razum in neupoštevanje »motnih propagandističnih fraz« (Žižek 1984, 132).

Zmotno je prepričanje, da lahko v diktatorskem režimu ohraniš notranjo svobodo. /.../ Strašanska zabloda je misel, da je človek avtonomen individuum. Skrivna svoboda, ki naj bi jo lahko užival pod despotsko vladavino, je nesmisel, saj tvoje misli niso nikdar povsem tvoje. Filozofi, pisatelji, umetniki in celo znanstveniki potrebujejo, ne le spodbude in občinstva, temveč nenehen navdih s strani drugih. Skoraj nemogoče je razmišljati brez govorjenja. /.../ Vzemi ljudem svobodo govora, in ustvarjalne zmožnosti bodo brž usahstile (Orwell 1946–1947).

Čeprav danes ni več očitnih političnih nastavljanj, ker so se komunistične države Vzhodne Evrope odmaknile od stalinistične tiranije, se ponekod še vedno čuti močan vpliv vojaških in političnih aparatov. Kljub temu pa prehod številnih Orwellovih terminov in konceptov (npr. Veliki brat, miselni zločin, Novorek, dvomišljenje), ki so oznaka za totalno manipulacijo, v navaden jezik, kaže na to, da jih ljudje, čeprav na mogoče prikrit in posreden način, prepoznavajo »kot odsev njihovega lastnega sveta in občutijo njihovo pomanjkanje« (Kumar 1987, 345). Nenazadnje se je uveljavil tudi izraz 'orwellovski', ki je pridevnik za »zlovešče sile slepega zatiranja in dušenja posameznikove svobode« (Mahkota 2001, 231). Čeprav je vseeno potrebno pristopati z določeno mero kritičnosti, že samo dejstvo, da so se ti termini ohranili in se še uporabljajo, pove, da je Orwellov vpliv in vpliv antiutopičnega romana na dojemanje in sprejemanje sveta zelo močan. Zato je mogoče tudi aplicirati reka 'svoboda je suženjstvo' in 'nevednost je moč', ki predstavljata podrejanje vladajoči eliti in omejevanje misli, na današnje razmere v medijih. V nadaljevanju se bom osredotočila na teoretske in praktične elemente nadzora in cenzure ter na zatiranje medijev in vplivanje na medijske vsebine z vidika omenjenih partijskih parol.

3. »SVOBODA JE SUŽENJSTVO« ...

»Svoboda je svoboda tistih, ki mislijo drugače.«

(Luxemburg v Zamjatin 1988, 5)

Oriana Fallaci (1980, 277) v svojem delu *Neki človek* prikaže ironijo svobode in suženjstva, ko navaja misli ujetega (in torej nesvobodnega) zapornika: »Ti nisem povedal nikoli kako svoboden je človek v zaporu? Brezdelje mu dovoljuje, da razmišlja dokler hoče, osamljenost mu dovoljuje, da joče ali riga ali se praska, dokler se mu zdi, v odprtem svetu pa lahko razmišlja samo v odmorih, ki mu jih dovolijo drugi«. Suženjstvo ni nujno samo fizično zatiranje in omejevanje, ampak lahko predstavlja tudi posameznikovo notranjo nesvobodo, zato je veliko odvisno od politične ureditve in družbe kot celote. Oblast v Orwellovem romanu je vsemogočna in panoptično zasnovana. »Občutek stalnega nadzora in grožnja s sankcijami,« kot razlaga Jeffs (2004, 375), »sta pripeljala do ponotranjenja mehanizmov oblasti, zaradi katerega ni več treba posameznika niti stalno opazovati niti zares fizično tlačiti, kajti to odlično počne tako rekoč povsem sam od sebe«. Razvoj v *1984*, ki je »tehnično omogočil človeško enakost«, ker ni večjih razlik med sloji, »je omogočil tudi neskončno suženjstvo« s pomanjkljivimi in prikrojenimi informacijami (Rorty 1989, 175). Klarin (glej 1986, 63) pa meni, da se nadzor nad državljanji in nad njihovimi mislimi, ki je poglavitni za ohranjanje družbene strukture, vzdržuje predvsem na osnovi revščine in nevednosti.

3.1 ... V TEORIJI

»Bolje je obdržati vse v starih glavah, kjer znanja ne more nihče videti ali ga tam zaslutiti.«

(Bradbury 1981, 161)

O svobodi in suženjstvu na nek način govori tudi znani francoski zgodovinar in filozof Michel Foucault (2004) v svojem delu *Nadzorovanje in kaznovanje – nastanek zapora*, saj se osredotoča predvsem na to, kako se lahko z nadzorom vzdržuje red in konformizem v družbi. Torej, kako je lahko posameznik svoboden, vendar je istočasno suženj sistema, ki ga sili k želenemu vedenju. Med drugim omenja Jeremyja Benthama in njegovo zamisel o najučinkovitejšem zaporu: *panoptikon*. Gre za kaznilnico, kjer so jetniške celice razporejene okrog nadzornega stolpa z zatemnjenimi stekli, ki ima pogled na vse zapornike. Pri tem je

pomembno, da vsi jetniki vidijo nadzorni stolp, vendar ne vedo, kdaj so opazovani (glej Foucault 2004, 219–221), kar spominja na uporabo telekranov v *1984*, ki avtomatsko sprožijo konformno vedenje. Foucault (glej 2004, 190–213) nadalje opredeli uspeh disciplinske oblasti, ki naj bi delovala kot »integriran« sistem: oblast naj bi bila »absolutno nediskretna«, ker je vseprisotna in vedno spremlja vsak posameznikov korak, in »absolutno diskretna«, ker to počne naskrivaj. Da se to doseže, navaja naslednje kriterije:

- 1) hierarhično nadziranje, ki ga omogoča arhitektura in razporeditev prostorov;
- 2) normalizacijske sankcije, kjer gre v glavnem za zatiranje določenih obnašanj, za kaznovanje odmikov; kazen predstavlja korekturo oziroma preprečuje izgrede, s tem pa ločuje 'dobre' in 'slabe' in določa njihove odmike, sposobnosti, spretnosti ter na podlagi teh nagrajuje, kjer posameznik napreduje, ali kaznuje, kjer posameznik nazaduje;
- 3) preskus, ki subjekte objektivizira in jih kategorizira (določa njihove lastnosti) ter naredi iz njih »primer«, »številke« z zmanjšano individualnostjo.

Kaznovanje in klasificiranje, ki sta trdno določeni tudi v Orwellovem romanu, človeka utesnjujeta, vendar se s tem zaveda svojih meja oziroma meja drugih; v primeru, da pravil ni, pa se čuti negotovega in zmedenega. Avtor spremne besede Zamjatinovega romana *Mi Drago Bajt* (1988, 11) trdi, da »se posameznikova svoboda podreja nesvobodi skupnosti« in da »je človekova svoboda povezana s srečo po zakonu obrnjene sorazmernosti: čim bolj je človek svoboden, tem manj je srečen – in narobe«¹⁶. Svobodo v družbi pa določa politična ureditev države. Huntington (glej 2005, 132–133) meni, da demokracija in red ne gresta skupaj, saj je Vzhodna Azija večinoma avtoritarna, socialistična, ki temelji na redu in skupnosti in kjer ljudje niso povsem svobodni, medtem ko je Zahod demokratičen, kjer prevladujejo nered, individualnost in svoboda. Ne pretirana svoboda ne prekomerno zatiranje nista dobra za harmonično življenje in ravnotežje v družbi. Jean Baudrillard (2005, 35) razlaga, da »se ideja svobode, ki je nova in še nedavna, že izbrisuje iz navad in zavesti«, ter da »se lahko liberalna globalizacija uresniči v natanko nasprotni obliki: v obliki policijske globalizacije, totalnega nadzora, varnostnega terorja«. Nadalje »se razmajanost pravil sistema končuje z maksimumom omejitev in odtegotvanj, ki postaja enak izvzetosti iz vseh pravil kake fundamentalistične družbe«. Z razkrinkano zasebnostjo javnih oseb, beleženjem preprostega družinskega življenja in nenehnim virtualnim nadzorom predstavlja panoptizem, »v imenu varnosti in *governance*, uradno ideologijo sodobnih družb« (Pribac 2007, 228). Čeprav, kot

---

¹⁶ Drago Bajt (1988, 14) precej nazorno prikaže delitev družbe v romanu *Mi*, ki je zelo podobna tudi v *1984*, na skupnost in posameznika: »Mi = nesvoboda = sreča = ponižnost = dobro = Bog; jaz = svoboda = trpljenje = ponos = zlo = hudič«.

meni Belsey (glej 1992, 78–79), ima vsak pravico do zasebnosti, ki je določena z 12. členom Splošne deklaracije o človekovih pravicah, in bi bilo nezaslišano, če bi prišlo do zlorab in neupoštevanja te pravice, se lahko prav z nadzorom oziroma s poseganjem v zasebne podatke kategorizira in ‘modificira’ posameznika. Booker (2004, 115), ki poleg *1984* analizira tudi druge romane, pravi, da iluzija, ki se pojavlja v delu Raya Bradburyja *Fahrenheit 451*¹⁷, »spominja na marksistične trditve, da je za meščansko družbo tipično (v nasprotju z nasilno prisilo, ki se jo pogosto izvaja v totalitarnih družbah) vzdrževanje lastne moči z zahrbtno manipulacijo populacije, da doseže njeno ‘prostovoljno’ sodelovanje«. Podobnega mnenja je tudi Debeljak (2002, 104), ki navaja, da »*poblagovljenje kulture prispeva k vzdrževanju družbenega nadzora*, pri tem pa zaziba ljudi v otopelo stanje omejenega ugodja, s katerim se navzlic notranjim napetostim ohranjajo temeljni parametri kapitalističnega sistema«. Totalitarizem je nasilnejši pri pridobivanju ljudske podpore, saj so njegovi nazori zelo nestabilni in njegovi člani sprejemajo različne odločitve iz dneva v dan (glej Kumar 1987, 307).

V totalitarizmu ali v današnjih demokratičnih državah sta svoboda in suženjstvo zelo povezana pojma. V obeh primerih se izvaja nadzor z različnimi prisluškovalnimi napravami, video kamerami, spremljanjem obiskanih internetnih strani in drugimi tehničnimi pripomočki, ki jih omogoča vse bolj napredna tehnologija, pa najsi bo zaradi državne varnosti, kriminala, ‘pravovernosti’ ali drugih razlogov. Jansen (v McQuail 2005, 155) piše: »Ko so enkrat žice na mestu, elektronski panoptikon (nanašajoč se na Benthamov model zapora) deluje avtomatsko. Zadostuje samo minimalno nadzorovanje s stolpa«. Če Jansen v zvezi z novimi tehnologijami govori o »novodobnem suženjstvu«, pa po drugi strani ruski zgodovinar Roj Medvedev (v Klarin 1986, 90) zatrjuje, da predstavlja tehnološki razvoj »možnost zoperstavljanja totalitarizmu« in da ni grožnja zasebnosti. Orwell je za svoje delo jemal navdih iz vsakdanjega življenja, kjer je kritiziral socialistični, fašistični in nacistični totalitarizem, s tem pa je opozarjal na latentne in manifestne elemente totalitarizma današnjih kapitalističnih demokracij – pri obeh je poglobljena »hierarhična razredna struktura, ki jo organizirata pomanjkanje in nasilje nad velikansko večino prebivalstva« (Jeffs 2004, 373–374). James Burnham (v Kumar 1987, 474) trdi, da »so tisti, ki imajo oblast in čigar interesi so oblikovani s strani države, vladajoči razred, ki je podrejen ekonomiji v državni lasti«; slednja je namreč osnova za prevlado in izkoriščanje vladajočega razreda. Kumar (1987, 328) se pridružuje

---

¹⁷ Televizijski programi v romanu so oblikovani le za izvajanje strinjanja z uradno ideologijo. Medtem ko ustvarjajo iluzijo, da občinstvo samo igra vlogo v odločanju o ideologiji, jih v bistvu samo poneumljajo z lepimi prizori in otežujejo njihove misli z nepotrebnimi informacijami (Bradbury 1981).

Burnhamu, ko poudarja, da je sistem »svobodnega podjetništva zahodnih kapitalistov, ki je namenjen individualni pobudi, menedžerska, korporativna družba, ki ji vladajo javne in zasebne birokracije z monopolistično ali oligopolistično močjo«. Prav ti centri moči, ki so večinoma v zahodnih državah, si lastijo medije ter imajo nadzor nad informacijami in komunikacijsko tehnologijo. Čeprav poskušajo nekatere države zatreti tehnološki razvoj, se večina trudi, da bi obvladovala čim več in si s tem povečala moč in vpliv v geopolitiki (glej Duncan in dr. 2002, 329–331).

3.1.1 ... v medijih

Medijska struktura lahko temelji na pravu in zakonski regulaciji, na tržnih silah, lobijih ipd., na menedžmentu, samoregulaciji in organizacijski kulturi, ali na profesionalizmu in etičnemu kodu (glej McQuail 2005, 235). Stopnja demokratičnosti v družbi in posledično trdnost novinarskih načel v nekem mediju določata medijsko svobodo (ali 'suženjstvo') oziroma stopnjo vmešavanja oblasti in/ali medijskih lastnikov (praviloma je vplivanje na medije posredno in precej kompleksno). Javna ali zasebna družba, obstoj velike medijske verige, konglomerata ali majhne neodvisne družbe in obseg lastništva morebitnega 'medijskega tajkuna ali mogula' so dejavniki, ki določajo lastnike medijev (ali gre za komercialne družbe, zasebne neprofitne družbe ali javni sektor). Vplivanje na medijske vsebine je odvisno od oblike lastništva, pri čemer je najboljša opcija množično lastništvo in prosta oziroma svobodna konkurenca (glej McQuail 2005, 227–228). Od osemdesetih let naprej se kažejo težnje k vse večji koncentraciji lastništva na medijskem področju oziroma, kot pravi McQuail (2005, 219), se poleg trendov koncentracije pojavljajo tudi »težnje integracije in internacionalizacije oziroma globalizacije medijske dejavnosti«. Koncentracija je lahko horizontalna, kjer gre za prevlado na posameznem medijskem trgu (na primer na časopisnem), navzkrižna, kjer gre za povezave med različnimi medijskimi trgi (na primer med časopisi in elektronskimi mediji) in vertikalna, ki obsega vse stopnje proizvodnje od priprave informacij do izdaje. Stopnjo koncentracije v gospodarstvu se določi s tržnim deležem, ki je najpomembnejši kazalnik tržne moči podjetij, nadalje z značilnostjo podjetij, ki se med seboj povezujejo, omejitvami pri vstopu na trg in morebitno konkurenco na trgu (glej Bašić Hrvatini in Kučić 2005, 35–36), prepreči pa se jo lahko predvsem z regulacijo in z vstopom novih medijev na trg (McQuail 2005, 232). Vse manjše število super-konglomeratov, ki si lastijo vse več kulturnih industrij in jih med seboj združujejo, nadzira svetovni tehnološki, kulturni in politični red v multinacionalnem kapitalizmu, za katerega so značilni večja mnogoterost,

pluralizem ter odprtost za drugačnost in glasove z obrobja. Vendar v primerjavi z mediji v lasti trans-nacionalnih korporacij, katerim je pomembno predvsem to, da se vsebine dobro tržijo, imajo javni mediji praviloma več različnih vsebin in bolj pester program prav zaradi pridobivanja garantiranih sredstev iz državnega proračuna (glej Debeljak 2002, 114). Tudi Bourdieu (2001, 20) razlaga, da »v imenu liberalnega prepričanja vedno govorimo, da monopol uniformira in da konkurenca spodbuja raznolikost«, ampak prav slednja učinkuje kot »uravnalovka«, če medije usmerjajo iste prisile, iste mnenjske raziskave, isti oglaševalci. Zaradi komercializacije novic, ki so namenjene predvsem zabavi, želji po velikem zaslužku in predaji pozornosti občinstva oglaševalcem, prihaja do homogenizacije vsebin, pokrivanja zanesljivih tem in zmanjšanja obsega izraženih mnenj (glej Piccard v McQuail 2005, 125). Po besedah Johna O’Neilla (1992, 15) je svobodni trg poglavitni za svobodo tiska in svoboda tiska je ključna komponenta svobode govora. Samo svobodni oziroma prosti trg prinaša svoboden tisk in torej različnost, raznolikost mnenj in dostop do informacij, ki omogočajo državljanom delovanje na demokratičen in odgovoren način. Obstajajo pa protislovja med notranjimi cilji novinarstva in tržnimi vsebinami, v katerih novinarstvo deluje; trg in konkurenca po Bourdieju (2001, 20) namreč ovirata različnost mnenj, ki jih demokratična družba zahteva.

Tržni liberalizem omejuje svobodo komuniciranja s »preprečevanjem vstopa, z monopoli in omejevanjem možnosti izbire ter zamenjavo prevladujoče opredelitve informacije kot javne dobrine v privatno prisvojljivo blago« (Keane 1992, 88). Ker se privilegira korporativni govor in se omogoča več izbire investitorjem kot državljanom z opravičilom, da se je potrebno zavzemati za tržno-liberalno ideologijo svobode individualne izbire in trga mnenj, imajo velike družbe več priložnosti za organiziranje, določanje in cenzuriranje predvajanih ali tiskanih vsebin (glej Keane 1992, 88). Informacija je postala »izdelek kot katerikoli drugi izdelek, ki ga je mogoče kupiti in prodati, z njim veliko zaslužiti ali ga drago plačati, in ki ga ne potrebujemo več v trenutku, ko neha prinašati dobiček« (Halimi 2003, 15), zato danes, kot pojasnjuje Bourdieu (2001, 24), prevladuje v uredništvih in pri založbah »mentaliteta odzivnosti«, torej želja po čim večjem deležu gledanosti ali branosti, kar vpliva na to, da se tržna logika vriva v kulturno produkcijo. Konkurenca namreč s svojimi ustvarjalci vsiljuje teme posameznim medijem in s tem tudi televizijskim gledalcem ter z navzkrižnim pritiskom med novinarji, ki se kaže v bitki za prvenstvo, za *scoop*, sproža vrsto posledic, ki se izražajo v njihovi izbiri novic. Zaradi naglice in pritiskov vabijo v studije krog stalnih televizijskih gostov, ki predstavlja zaprt krog medsebojnih znanstev, in so prisiljeni uporabljati že sprejete

ideje »*fast-thinkersov*, mislecev, ki mislijo hitreje od svoje sence«; to so »banalne, ustaljene, obrabljene ideje«, pri katerih odpade 'mučenje' z recepcijo oziroma z njihovim razumevanjem (Bourdieu 2001, 25–26). Kot navajata Sandra Bašić Hrvat in Brankica Petković (2007, 61), »določa peščica 'informacijskih oligarhov', kakšna bo razprava o javnih vprašanjih; oni izbirajo teme, polemizirajo med seboj, ponujajo 'rešitve', dajejo nasvete politikom in državljanom, 'kolonizirajo' prostor javne razprave in imajo monopol nad medijskim izražanjem«. Amon Rubinstein (v Klarin 1986, 93) meni, da »množični mediji niso orodje v rokah Velikega brata, ampak so v zahodnem svetu dosegli stopnjo neodvisnosti in moči, ki je brez primerjave«. Medijske korporacije, kot razlagata Bašić Hrvat in Kučić (2005, 37), si lahko pridobijo tudi politično moč neposredno prek lastnine, ki je pod njihovim nadzorom, z lobiranjem in podkupovanjem ter z objavljanjem novic v prid zakonodajalcem in izvršilni veji oblasti, s čimer si pridobijo možnost vplivanja na sprejemanje zakonov, ki določajo njihovo delovanje. Ker medijski konglomerati, kot omenjeno, nimajo samo ekonomskih implikacij, ampak tudi družbene in politične (Berger 2007, 217), Noam Chomsky (2005b, 83) poudarja, da »postavlja koncentracija komunikacij v katerihkoli rokah (še posebno v tujih) nekaj zelo resnih vprašanj o stvarni demokraciji«. Zato poziva demokratične aktiviste, naj spremenijo medijski sistem in ga »odprejo za protikorporativne, protineoliberalne perspektive in iskanja« ter »se vprašajo, za čigave interese ter za kakšne vrednote opravljajo svoje delo« (McChesney 2005, 23). Prav zato je potrebna taka medijska regulacija, ki se zavzema za raznolike teme in spoštuje etnične, rasne, spolne, verske in druge razlike, in ne taka, ki omejuje, ogroža ali žali.

Poleg velikih medijskih konglomeratov, ki določajo vsebine glede na tržno logiko, obstajajo tudi državni pritiski. Slavko Splichal (2005, 13) navaja tri najpomembnejše negativne težnje državnih posegov:

- 1) neposredne ali posredne oblike državnega nadzora medijev: neposredne v primeru državne televizije, posredno prek različnih oblik državnega lastništva in/ali ekonomske podpore;
- 2) pristranskost množičnih medijev kot posledica vpletenosti političnih strank v izbiranje urednikov in strukturo množičnih medijev;
- 3) visoka stopnja integracije medijskih in političnih elit, ki vključuje veliko profesionalno mobilnost med politiko in novinarstvom.

Zaradi političnih intervencij in političnega nadzora, ki se kaže predvsem pri imenovanjih na vodilna mesta, ter negotove zaposlitve v poklicih povezanih z radiem in televizijo prihaja do

povečanja nagnjenosti k političnemu konformizmu, saj se zaposleni prilagajajo z »zavestno ali nezavedno obliko samocenzure brez kakršnekoli druge, zunanje pobude« (glej Bourdieu 2001, 13–14). Politično konformne medijske vsebine, profiliranje zaposlenih v medijih in medijskega občinstva ter organizacijske povezave medijev s političnimi skupinami so odraz političnega paralelizma v medijih, o katerem govorita Hallin in Mancini (v Bašić Hrvatini in Petković 2007, 9, prim. tudi Mekina 2008, 38), kjer gre za povezave med mediji in političnimi skupinami in kjer se skozi medije izražajo prevladujoče politične delitve v družbi. Hallin in Mancini na podlagi stopnje političnega paralelizma opredeljujeta tri modele: mediteranski ali polarizirani pluralistični model, ki je značilen za mediteranske države (Portugalsko, Španijo, Francijo, Italijo in Grčijo) in kjer so mediji vpeti v politiko, nenehno pod njenim pritiskom in podvrženi predvsem politični regulaciji; model demokratičnega korporativizma, ki prevladuje v nordijskih državah in za katerega velja, da je »politika v medijih«, torej da si stranke razdelijo medijski prostor med seboj; in liberalni ali severno-atlantski model, ki je značilen za Veliko Britanijo, ZDA, Kanado in Irsko in kjer so mediji globoko vpeti v ekonomijo in podvrženi predvsem tržni regulaciji. Za mediteranski model veljajo »poznejše uveljavljanje svobode tiska in razvoj komercialnih medijev, močna vloga države kot lastnika, regulatorja, ustanovitelja in sofinancerja medijev ter politiziranost medijev, ki so bili tudi v zgodovini pogosto instrumentalizirani v političnih konfliktih« (Bašić Hrvatini in Petković 2007: 9–10). Institucije, pristojne za regulacijo in nadzor nad mediji, ne morejo biti neodvisne, ampak so podvržene pritiskom: na vodilne položaje v medijih se imenujejo politično lojalni kadri; lastniki medijev pa zaradi odvisnosti od političnih zvez pri pridobivanju in vodenju poslov dopuščajo njihovo vmešavanje. Nadalje, kot navajata Bašić Hrvatini in Petković (2007, 10), so za mediteranski model značilni še: »manj razvita in šibka profesionalizacija, pomanjkanje strogega razlikovanja med političnim aktivizmom in novinarstvom, omejevanje novinarske avtonomije in spori pri poskusih uveljavljanja novinarske avtonomije«. Profesionalizacija novinarjev se lahko uveljavi le v tistih družbah, kjer »je novinarstvo ločeno in neodvisno od drugih družbenih in političnih dejavnosti in kjer novinarji služijo interesom javnosti, ne pa partikularnim interesom, delujejo na podlagi poklicnih meril, ne pa da sledijo ciljem, vsiljenim od zunaj, in se pri svojem delu ne istovetijo s posameznimi pogledi« (prav tam). Chomsky (2005b, 54) trdi, da »bolj ko je oblast 'svobodna in ljudska', bolj nujno je, da se zanaša na nadzor mnenja in s tem zagotavlja podreditev vladarjem«. Tam pa, kjer profesionalizacije ni, lastnik medija imenuje urednike, ki imajo iste nazore kot on ali pa jih vsaj sprejemajo. Urednikova naloga naj bi bila, da uresničuje lastnikove splošne nazore in hkrati deluje v skladu z novinarjevimi prepričanji in poznavanjem dejstev; njegova

neodvisnost je poglavitna zaradi vloge 'psa čuvaja' nad vlado in poslovnimi zadevami, saj prinaša informacije, na podlagi katerih se oblikujejo demokratične odločitve, javno mnenje in družbene vrednote. V večini primerov pa je urednikova 'neodvisnost' omejena z vsakdanjimi zadevami, kot so »stil, vsebina in uredniški proračun, namesto s 'strateškimi' odločitvami glede političnih teženj in drugih glavnih problemov, ki jih običajno določi lastnik« (glej Bruce Hanlin 1992, 45–47), zato je doseganje popolne neodvisnosti izredno težko, če ne že nemogoče. Največ spornih primerov je pri popularnem tisku, kjer so zgodbe reporterjev pregledane in na novo napisane za izdajo s strani podurednikov. Običajno so ostro naperjene besede proti političnim veljakom omiljene, zamegljene, vključena so nova 'dejstva' in zorni kot zgodbe je rahlo spremenjen. Poleg tega pa je že sama določitev teme in novinarja, ki naj bi poročal o nekem dogodku, lahko dovolj, da prispevek sledi političnim smernicam lastnika ali prezentacijskim zahtevam urednika brez dodatnih pritiskov oziroma navodil¹⁸ (glej Hanlin 1992, 45). V javnem interesu je, da se medije, ki so zelo popularni in imajo velik vpliv na ljudi, nadzoruje. Bolj ko so vsebine izobraževalne in resne ali umetniške in kreativne, več svobode zahtevajo s strani normativnih omejitev, saj nimajo velikega dosega in veljajo za marginalne. Najbolj regulirani so tisti mediji, katerih distribucija se najlažje nadzoruje (npr. centralizirani nacionalni radio ali televizija ali lokalni kinematografi, medtem ko se knjige, tisk in lokalni radio težje obvladuje in zatira) (glej McQuail 2005, 43). Bourdieu (glej 2001, 62–63) pravi, da je stopnja avtonomije določenega sredstva obveščanja odvisna od deleža njegovih prihodkov, ki izvirajo iz oglaševanja (v obliki oglasov) in državne podpore (v obliki subvencij); stopnja avtonomije posameznega novinarja pa je odvisna predvsem od koncentracije lastništva, kar zmanjšuje število delodajalcev, od položaja oziroma usmerjenosti medija, za katerega dela, v primerjavi z drugimi mediji, od njegove oblike zaposlitve (redno ali honorarno delo), od višine plače, ki jo ima, in od njegove sposobnosti za avtonomno produkcijo informacij. Javna radiotelevizija bi morala skrbeti za avtonomnost servisa in javnosti. V prvem primeru bi se to kazalo z avtonomnostjo in neodvisnostjo novinarjev in urednikov pri izboru in oblikovanju javnih tem, pri drugem pa avtonomnost pred pritiski politike in trga; če novinarji niso avtonomni, ker se bojijo kaznovanja in drugih sankcij s strani politikov, so v »službi oblasti« (glej Sekloča 2005, 35). Halimi (2003, 14) poudarja, da

---

¹⁸ Pisatelj Jack London (1950, 45) v romanu *Železna peta* piše: »To je uredniška politika. /.../ Vsi smo složni z delniškimi družbami. Take stvari ne boste spravili v časnike, tudi če jih plačate kot oglas.« »Kakor kaže, je vaša dolžnost, da pačite resnico na ukaz vaših delodajalcev, ti pa poslušajo zapovedi delniških družb.« »Človek ne sme kršiti pravil, če hoče uspeti kot časnikar.« Nadalje pa še: »Dnevni tisk? Dnevno zatiskanje oči! /.../ Nobena izmed besed, ki jih je izrekel, ne bo natisnjena. Pozabila si na urednike. Plačo dobivajo, ker se držijo svojih načel, njihovo načelo pa pravi, da ne tiskajo ničesar, kar bi življenjsko ogrožalo sedanji red. /.../ Tisk Združenih držav? To je zajedavska rastlina, ki bujno uspeva na kapitalističnem razredu. Njegova naloga je, da služi vladajočemu redu s tem, da oblikuje javno mnenje. In služi mu prav dobro« (London 1950, 75).

novinar nima več avtonomije in da mora, kljub vpetosti med lastnikom, urednikom, publiko, negotovostjo, konkurenco in izmenjavami uslug, izrabiti kakršnokoli priložnost, da izrazi vsaj trohico svoje moči in da ga lastnik pri takem manjšem uporabi ne sme ovirati. Seveda je to daleč od visoko kvalitetnega novinarstva, za katerega je značilno »potrpežljivo raziskovanje in razgaljanje politične korupcije, napačnega vodenja in upravljanja« (Keane 1992, 129). Kot že omenjeno, javne oziroma »državne medije«, če uporabim izraz Rastka Močnika (2003, 136), neposredno nadzoruje strankarski establišment, ki ima pri nadzoru vrsto prednosti, ampak zaradi tega naj ne bi zlorabljal svojega položaja. Vendar, namesto da bi javni mediji »skrbeli, da se slišijo vsi glasovi in uveljavljajo vsi pogledi, politični establišment s pomočjo državnih vzvodov (institucionalno pooblaščenimi (monopolnimi) 'zastopniki' tako imenovane 'civilne družbe') poskrbi, da se sliši samo njegov glas in ohranja njegov monopol« (prav tam). Vladni organi namreč, poleg ekonomskih prisil, izrabljajo tudi svoj vpliv, ki jim ga omogoča monopol nad legitimnimi informacijami oziroma tako imenovanimi uradnimi viri (glej Bourdieu 2001, 63). Mediji bi morali »služiti javni rabi in razvedrilu državljanov, ne pa zasebnim koristim in profitu političnih oblastnikov in podjetnikov«¹⁹ (Keane 1992, 13).

3.2 ... V PRAKSI

3.2.1 ... v svetu

V Združenih državah Amerike, kjer prevladuje večinoma tržna logika in kjer se njihovo medijsko politiko, poleg Velike Britanije, Kanade in Irske, uvršča v liberalni ali severno-atlantski model, se je od leta 1982 število korporacij zmanjšalo s petdeset na dvajset leta 1993, od 1700 dnevnikov jih je osemindeset odstotkov lokalnih monopolistov in manj kot petnajst korporacij nadzira večino državnega dnevnega tiska (Bagdikian v Berger 2007, 204). Danes pa obvladuje medije le pet korporacij: Time Warner, Disney, News Corporation, Bertelsmann in Viacom (Bašić Hrvatini in Kučić 2005, 246). Izjava Noama Chomskyega (v Halimi 2003, 42), ki je na vprašanje novinarja, kako elita kontrolira medije, dejal: »To sploh ni vprašanje, saj so v njeni lasti,« kaže na to, da imajo nekatere organizacije zelo velik vpliv. Poleg tega pa gredo celo tako daleč, da, za ohranitev čim lepše podobe o

---

¹⁹ Keane citira Thomasa Jeffersona (v Keane 1992, 17) in Alberta Camusa (v Keane 1992, 138). Prvi pravi: »Če bi mi bila prepuščena odločitev, ali naj imamo vlado brez časopisov ali časopise brez vlade, bi se brez oklevanja odločil za slednje«. Camus pa meni: »Tisk je svoboden le, če ni odvisen niti od moči vlade niti od moči denarja«.

podjetju in zaupanja vanj, diktirajo svojim medijem, kakšen prispevek lahko in kakšnega ne smejo objaviti ob njihovem oglasu.

Uslužbenec TF1 (v Halimi 2003, 19), francoskega prvega televizijskega programa v zasebni lasti, pravi, da politični novinarji vzdržujejo prijateljske stike z oblastniki, zato da bi dobili želene informacije, s tem pa ne opravljajo več svojega dela, ampak samo uživajo v moči, ugledu in manjših (ali večjih) prednostih, ki so del stikov s politiki (na primer, da jim ni treba plačati kazni za prometne prekrške, da dobijo cenejše stanovanje ipd.). Tako je podobnost s Foucaultovim nadzorovanjem oziroma Orwellovim Velikim bratom in pokorno rajo zaznati v trditvi Sergeja Halimija (v Hargreaves 2007, 56), da so v Franciji »mediji, ki so čedalje bolj vsenavzoči, novinarji, ki so čedalje bolj ubogljivi in javni informacijski sistem, ki je čedalje bolj povprečen«. Sandra Bašić Hrvatinić (2002, 28) trdi, da imajo različni javni radiotelevizijski sistemi različne svete, ki se razlikujejo po številu članov (lahko so večji ali manjši), strukturi (odvisna je od deleža predstavnikov politike in civilne družbe), načinu izvolitve članov in njihovih pristojnostih. Vsak svet odseva določene politične, družbene in komunikacijske značilnosti nacionalnega medijskega okolja. Pri izbiri oziroma prevzemu določene ureditve regulacije javnih sistemov je potrebno upoštevati tudi specifične lokalne probleme in potrebe. To je še posebej problematično pri nekdanjih socialističnih državah, ki so začele preoblikovati državne radiotelevizijske sisteme v javne in kjer je še vedno prisoten politični nadzor nad mediji (na primer na Madžarskem, kjer svet MTV nima predstavnikov opozicije, na Češkem, kjer prav tako sestavljajo svet predvsem vladni predstavniki, in na Hrvaškem, kjer pa so se zadeve sedaj nekoliko izboljšale). Z umorom preiskovalne novinarko Ane Politkovske, ki je za *Nove Gazete* poročala o vojni v Čečeniji, je postala Rusija ena izmed najhujših zatiralk svobode medijev. V času predsedovanja Vladimirja Putina je bilo ubitih enaindvajset novinarjev (urednik ruske izdaje časopisa *Forbes* Paul Hlebnikov, ki je razkrival korupcijo, Ivan Safronov s *Kommersanta*, ki je pisal o spodletelih vojaških preizkusih in trgovini z orožjem, snemalec lokalne sibirskeske televizijske postaje Vjačeslav Ifanov zaradi posnetkov lokalne ilegale in dr.). Oblasti se poslužujejo raznih ukrepov za ustrahovanje večine ruskih medijev, kot je bil na primer policijski napad na pisarno *Nove Gazete* in zaplemba računalnikov pod pretvezo nezakonite računalniške opreme, ali celo prejem natančnih navodil o tem, kako je treba poročati o dogodku, koga je dovoljeno citirati, katera vprašanja so sprejemljiva in čemu ali komu se je treba izogniti. Kljub vsemu se večina novinarjev raje, kot da bi spregovorila in ob tem izgubila službo, odloči za molk in podrejanje sistemu (glej Frelih 2007, 14–15).

3.2.2 ... v Sloveniji

Tako kot v svetu se tudi v Sloveniji posveča precej pozornosti razmeram na medijskem področju. Karol Jakubowicz (v Mekina 2008, 38) ter Bašić Hrvat in Petković (2007, 177–178) uvrščajo slovenski medijski prostor po teoriji Hallina in Mancinija v model polariziranega pluralizma oziroma v mediteranski model zaradi močne vloge države v medijih in političnega paralelizma. »Korporativni zemljevid Slovenije«, kot meni ekonomist Stanislav Kovač (v Bašić Hrvat in Petković 2007, 178), je razdeljen med majhno skupino politično povezanih posameznikov, ki so svojo ekonomsko moč dobili po zaslugi političnih zvez, lastništvo v medijih pa vrednoti »v političnih in ideoloških kategorijah«, kjer upošteva dobiček in razvoj medijskega trga. Zveze med politiko in gospodarstvom so zelo močne, saj je model privatizacije, ki je zagovarjal tezo o 'nacionalnem interesu' oziroma o 'slovenskih medijih v slovenskih rokah', zaradi netransparentnosti in 'prekupčevanja' z delnicami nekoč družbenih podjetij omogočil, da so postali novi lastniki tisti, ki so ista podjetja vodili med privatizacijo. Država ima tako pomembne lastniške deleže preko SOD (Slovenske odškodninske družbe) in KAD (Kapitalske družbe), v upravnih oziroma nadzornih odborih podjetij v državni lasti pa sedijo posamezniki, ki so politično povezani, saj so običajno imenovani zaradi svoje politične lojalnosti (glej Bašić Hrvat in Petković 2007, 64–65). Teza o 'slovenskih medijih v slovenskih rokah' še zdaleč ni uresničena, saj ima med tiskanimi mediji švedska skupina Bonnier Business Press v lasti dnevnik *Finance*, avstrijski Leykam izdaja brezplačni tednik *Dobro jutro*, Styria Medien AG poleg četrtinskega deleža v časopisu *Dnevnik* izdaja še brezplačni tednik *Žurnal* in od oktobra 2007 brezplačni dnevnik *Žurnal 24*, belgijska založniška hiša Roularta Media Group je večinska lastnica brezplačnika *City Magazine* (Bašić Hrvat in Petković 2007, 66); korporacija CME pa je ustanovila produkcijsko hišo Pro Plus, ta pa blagovno znamko POP TV, kasneje pa je CME odkupil od SBS še Kanal A. Poleg mahinacij tujega kapitala so lastniško prepleteni tudi slovenski mediji med seboj (*Delo*, *Slovenske novice* in *Večer* imajo istega lastnika, *Direkt*, *Dnevnik* in *Žurnal 24* so lastniško povezani, *Dnevnik* pa ima 12-odstotni delež v *Primorskih novicah*) in z nekaterimi oglaševalskimi agencijami. Pogosto spreminjanje medijskih zakonov vodi samo v »legalizacijo obstoječega stanja na medijskem področju in priznanje že uveljavljenih zasebnih interesov izdajateljev medijev«, nekateri medijski lastniki sami določajo cilje in usmerjajo regulacijo, tako da sestavijo predloge ali pa tudi »cele sklope zakonskih predpisov in jih za vlado zagovarjajo v parlamentu« (Bašić Hrvat in Petković 2007, 179).

Poleg naštetega pa k slabim razmeram na medijskem trgu, kot zatrjujeta Bašić Hrvat in Petković (glej 2007, 61–63), pripomorejo tudi negotove zaposlitve v medijih in druge težave novinarjev, kot so: slabi delovni pogoji, nizke plače in neredna izplačila za honorarno delo ter različni pritiski različnih politikov, vplivnih posameznikov, lastnikov, oglaševalcev, uprav in urednikov. Uveljavljajo se razne tehnike omejevanja avtonomije novinarskega dela, in sicer: nastavljanje lojalnih uprav in urednikov, odpoklic dopisnikov (zaradi neprimerne pisanja), premeščanje na drugo delovno mesto ali zniževanje plače, odpuščanje honorarnih sodelavcev, neobjavljanje naročenih prispevkov (posebno tistih o notranji in zunanji politiki), filtriranje informacij skozi osrednjo tiskovno agencijo, zloraba pravice do popravka in pravice do odgovora, postavljanje pogojev pred dajanjem izjave ali nastopanjem v mediju z izbiro sogovornikov ali vprašanj in preusmerjanje oglaševalskega denarja. S tem želijo disciplinirati in konformirati novinarje, da bi delovali v skladu z željami političnih in gospodarskih elit. V zakonu o medijih so bila leta 2006 spremenjena določila o pravici do odgovora in popravka, kar omogoča »grobe posege v uredniško avtonomijo«, in o pluralizaciji medijskega prostora, kar omogoča državi, da »posredno deli proračunska sredstva izdajateljem medijev za izbrane programske vsebine« (Bašić Hrvat in Petković 2007, 58–59). Formalni in neformalni posegi v uredniško in novinarsko avtonomijo nadalje povzročajo migracijo kadra, nespoštovanje novinarjeve pravice do ugovora vesti ter neupoštevanje mnenja uredništva pri imenovanju in razreševanju urednikov. Znanе so na primer tudi razne menjave in 'udomačevanje' zaposlenih pri *Delu*, *Večeru* in *Primorskih novicah*.

Bašić Hrvat in Petković (2007) navajata nekaj izjav, ki potrjujejo politično vpletenost v medijih, na primer: Danilo Slivnik, nekdanji predsednik uprave Dela, d. d., je v zvezi s pismom Andrijane Starina Kosem dejal, da politični pritiski obstajajo in so »odraz nekega obdobja razčiščevanja razmer znotraj vladajoče stranke«; Darja Verbič, nekdanj zaposlena na *Delu* in njegova solastnica, potem pa odstavljena urednica časopisa *Večer*, je potrdila dejstvo, da ima država prevelik vpliv na medije, čeprav naj bi bili za to krivi tudi novinarji sami, ker so bili po privatizaciji večinski lastniki, ampak, namesto da bi svoje deleže obdržali, so jih prodali in tako izgubili možnost vplivanja na medijsko politiko; odgovorni urednik *Večera* Tomaž Ranc je poleg pritiskov visoke politike opozoril še na vplive iz lokalnih okolij, predvsem na 'muhasta' vedenje županov; Vinko Vasle, eden od soustanoviteljev, solastnikov in urednikov *Maga* (zdaj pa direktor *Radia Slovenija*) se je pritoževal nad oportunističnimi oglaševalci (na katere lahko vsak vpliva), ki želijo vedeti, kdo politično stoji za medijem, nato pa sami narekujejo vsebine v mediju; tudi Miran Lesjak, odgovorni urednik *Dnevnika*, se je v

televizijski oddaji razburjal glede drastičnih zmanjšanj oglasnih prihodkov v *Dnevniku* in o tem, kako je neko veliko državno podjetje vse dnevne časopise, razen *Dnevnika*, založilo z oglasno vloženko – minister za kulturo tega ni komentiral, čeprav je pred tem Lesjaka večkrat prekinil, ko je slednji govoril o pritiskih na medije. Podobno kot *Dnevnik*, se tudi tednik *Mladina* spopada z vedno manjšim deležem oglasnih prihodkov, kar nekateri smatrajo za taktiko oblasti, saj so največji oglaševalci v večinski ali delni lasti države (glej Damjanić 2007, 9).

Zaradi slabih pogojev dela in neavtonomnosti novinarjev je oktobra 2007 na pobudo novinarja *Večera* Blaža Zgaga in novinarja RTV *Slovenija* Mateja Šurca 571 slovenskih novinarjev podpisalo peticijo proti cenzuri in političnim pritiskom v medijih in o tem obvestilo mednarodno javnost.

3.2.3 ... na RTV Slovenija

Ker je za Slovenijo značilen mediteranski model medijskega prostora, ne preseneča, da se država vtika v delovanje medijev in njihovo politiko. Njeno vmešavanje se kaže z nekajkrat spremenjenim zakonom o RTV *Slovenija*. Kot razlagata Bašić Hrvatini in Petković (2007, 131–134), je bil prvi sprejet leta 1990. Zakon je RTV *Slovenija* določil status »javne družbene delovne organizacije«, ki jo je upravljala skupščina, sestavljena iz delegatov, del slednjih pa sta imenovala republiška skupščina in izvršni svet (takratna parlament in vlada). Isto leto je prišlo do spremembe – organ upravljanja so poimenovali svet in vseh njegovih petindvajset članov je imenovala republiška skupščina oziroma parlament. Leta 1994 je vlada pod vodstvom levosredinske stranke LDS sprejela nov zakon, po katerem so petnajst od petindvajsetih članov sveta RTV *Slovenija* neposredno imenovali različne organizacije civilne družbe, interesna združenja in univerze. Leta 2003 so podporniki opozicijskih, desnoredinskih strank predlagali vzpostavitev popolne neodvisnosti nacionalne televizije in radia ter strukturiranje sveta tako, da bo deloval v skladu z interesi javnosti. Ko je po dolgi vladavini levosredinske stranke LDS, prišla na oblast desnoredinska SDS, je bil 15. julija 2005 z referendumom sprejet nov zakon, ki določa, da parlament imenuje v programski svet pet predstavnikov parlamentarnih strank ter šestnajst predstavnikov gledalcev in poslušalcev ter organizacij civilne družbe in univerz, kar je enaindvajset od skupno devetindvajsetih članov najvišjega organa upravljanja RTV *Slovenija*. Tudi položaj in pristojnosti generalnega direktorja so se spremenile. Po zakonu od leta 1994 do leta 2005 generalni direktor ni imel

pristojnosti na programskem področju, imenoval pa ga je svet RTV *Slovenija* s potrditvijo parlamenta; zakon iz leta 2005 pa določa, da generalni direktor ima pristojnosti na programskem področju in ga v celoti imenuje programski svet RTV *Slovenija*. Ker parlament določi večino članov v programski svet, lahko posredno vpliva tudi na glasovanje generalnega direktorja. Generalni direktor ima tudi določene pristojnosti, ki posegajo v »institucionalno avtonomijo« in »uredniško neodvisnost«. Programskemu svetu predlaga programske standarde, zasnove in sheme ter s tem tudi programsko politiko – ta možnost torej ne pripada programskim odborom ali odgovornim urednikom (izjema so manjšinski programi); vodi programsko delo; ter imenuje in razrešuje odgovorne urednike programov, namesto da bi to počela programski odbor ali programski svet. Poleg naštetega pa direktorja radia in televizije vodita strokovno programsko delo pripadajočih medijev, do česar bi bila bolj upravičena programski odbor ali odgovorni urednik (glej Rus 2005, 39). Kot meni Jože Vogrinc (2005, 53), novi zakon »služi temu, da bo pripeljal na oblast v svetu in v vodstvu RTV *Slovenija* prave ljudi, ki bodo prav vodili ustanovo, da bo prav vladajoči koaliciji«. Čeprav velja, da je temeljno načelo avtonomije javnih medijev v sodobnih demokratičnih družbah Pulitzerjeva maksima, da »časopis kot javno glasilo ne sme imeti prijateljev med politiki in strankami«, Vogrinc nadalje razlaga, da si sedanji oblastniki prizadevajo za naklonjenost medijev, ker »so dobri ljudje, ki si prizadevajo za dobrobit svojega naroda in njegove države«. Verjetno je, da se bo po morebitni menjavi oblasti na volitvah zakon o RTV *Slovenija* spremenil; Pahorjeva stranka SD že pripravlja zakon po vzoru BBC-ja, novost naj bi bila v sestavi programskega sveta, kjer bi po tretjino svetnikov imenovali civilna družba, predsednik države in državni zbor (Pirc 2008, 22). Vprašanje pri tem pa je, ali bo zakon po vzoru BBC-ja, primeren tudi za slovensko medijsko politiko.

Tako je z novim zakonom in menjavo oblasti prišlo do preoblikovanja programskega in nadzornega sveta ter večjega vpliva politike nad javnim servisom. RTV *Slovenija* je dobila tudi novega generalnega direktorja, novega direktorja televizije in radia in nove odgovorne urednike na radiu in televiziji. Vido Petrovčič, ki naj bi pokrivala gospodarske teme in je javno 'okrcala' ministra za finance Andreja Bajuka, vidimo sedaj le še v pogovorni oddaji *Polnočni klub*. Poleg tega je veliko novinarjev odšlo iz informativnega programa (npr. Tanja Starič, Ilinka Todorovski, Simona Rakuša, Boštjan Lajovic, Alenka Marovt, Katja Šeruga, Staša Lozar in dr.). Novinar Vladimir Vodusek, ki je predtem delal na komercialni POP TV, se je hitro povzpел med glavne novinarje pri osrednji informativni oddaji *Dnevnik* in zanimivo je, da je o novicah v zvezi s predsednikom vlade Janezom Janšo vedno poročal prvi. Vodil je

tudi oddajo *Vroči stol*, ki je imela tudi kar veliko gledanost, čeprav so ji očitali, da je politično pristranska, da preveč provocira goste in postavlja nenavadna vprašanja v svojih 'mini anketah'. Po protestu generalne državne tožilke Barbare Brezigar, ki ni želela nastopiti v oddaji, kjer bi govorili o preganjanju korupcije s tožilcem Boštjanom Penkom, so *Vroči stol* preprosto ukinili (glej Pirc 2008, 20–22). Tudi na *Radiu Slovenija* prihaja do raznih vmešavanj vodstva. Direktor *Radia Slovenija* je namreč razdrl pogodbo s honorarno novinarko Natašo Štefe, ker je ta v oddaji povedala, da je prvi zadetek na iskalni pojem 'Janša' na portalu *YouTube* iz »pasjega sveta«. Zaradi nestrinjanja z direktorjevim ukrepom je odstopil odgovorni urednik Drugega programa *Radia Slovenija* Mirko Štular. Kasneje pa je direktor preklical razveljavitev pogodbe z novinarko in odgovorni urednik je umaknil odstopno izjavo (Bašić Hrvatini in Petković 2007, 141).

Slab zakon, nenehne menjave kadra in pritiski na novinarsko delo so pripomogli k podpisu novinarske peticije približno dvesto zaposlenih samo na RTV *Slovenija*.

3.3 RAZPRAVA

Vnašanje 'pravovernosti' med državljani je temeljnega pomena za družbo, kot je Orwellova, in za vse totalitarne režime oziroma take ureditve, ki želijo imeti nadzor nad svojimi prebivalci. Najboljša možnost doseganja pokornosti je, da se želene in zapovedane vrednote, načela in načine obnašanja preprosto sprejme, ponotranji, absorbira tako, da kontrola ni več potrebna.

Mediji v lasti določenih korporacij, ki se nadalje povezujejo z drugimi organizacijami in ustanavljajo še več komunikacijskih kanalov istega kova, so podvrženi podrejenosti lastniku, ki propagira svoje ideje, ter homogenizaciji vsebin in odvisnosti od drugih medijev zaradi želje po prevladi in večji dobičkonosnosti. Kjer ni vplivov trga ali vmešavanj posameznih monopolistov ali oligopolistov na medijsko področje, prevladujejo državni pritiski. Pri tem je potrebno upoštevati politično ureditev: ali gre za bolj avtoritaren tip države, kjer je svoboda medijev okrnjena, za državo v tranziciji, ki še nima točno določene vizije in je zaposlena z reševanjem drugih problemov, ali za bolj demokratičen režim, ki je praviloma naklonjen svobodi izražanja vseh državljanov. Medijska politika je tako odvisna od političnih razmer v družbi oziroma vpletenosti države v medije, kar opredeljujeta tudi Hallin in Mancini. Ne glede na to, ali so mediji javni ali komercialni, imajo velik vpliv na občinstvo, zato je v

interesu tako lastnikov kot vlade, ki lahko vrši posreden pritisk preko lastniških deležev v medijih ali z njihovim neposrednim posedovanjem, da si jih poskušajo v čim večji meri podrediti in jih nadzirati. V Združenih državah Amerike in Kanadi, pa tudi v Veliki Britaniji in na Irskem, je medijski trg v rokah megakorporacij, medtem ko ima v ostalem delu Evrope (predvsem v sredoziemskih državah in državah v tranziciji) večjo vlogo pri tem država.

Medijska politika, ki je specifična za vsako državo posebej, obsega zakone, ki definirajo položaj in strukturo medijev in njihovih zaposlenih. S 'foucaultovskim' določanjem zakonov, postavljanjem določenih ljudi na določena mesta in sankcioniranjem, kaznovanjem, klasificiranjem, omejevanjem ali odstavljanjem novinarjev, kar se dogaja tudi na slovenski javni radioteleviziji, se vzpostavi splošno sprejeto politično konformno vzdušje, ki vodi v pristranskost poročanja. Praktično je »nadziranje s stolpa« le minimalno, saj, v primeru, da si nižje zaposleni privoščijo pretihotapiti kak sporen podatek v svoj prispevek ali se poskušajo na določen način upreti kaki politični eminenci, predstavljajo že vodstveni delavci varnostno zaponko pri stekanju neželenih informacij iz medija. Med *Mladinimi* »izjavami tedna« se je znašel tudi ta, katerega avtor je pisatelj in novinar Boris Dežulović, ki je v *Dnevnikovi* prilogi *Objektiv* govoril »o novi diktaturi«: »Urednika ne bo poklical šef kabineta vlade ali šef tajne policije in mu ukazal, naj zaustavi tiskanje neprijetnega članka, ker bo drugače v redakcijo vdrla policija. Poklical ga bo šef marketinške službe v lastni hiši«. Seveda pa poleg formalnih posegov v uredniško in novinarsko avtonomijo, ki so določeni z zakonom o RTV *Slovenija* in statutom ter zakonom o medijih, se izvajajo tudi neformalni pritiski, ki so veliko bolj neprijetni za udeležence in bolj neopazni v širši javnosti; še učinkovitejše pa so prijateljske zveze in poznanstva, ki oblikujejo nadaljnje smernice določenega medija – javnega ali komercialnega.

4. »NEVEDNOST JE MOČ« ...

»Bedast despot lahko prisiljuje sužnje z železnimi verigami, toda pravi politik jih precej krepkeje zveže z verigo njihovih lastnih idej ...«

(Servan v Foucault 2004, 116)

Rupel (1984, 245) razume partijsko parolo 'nevednost je moč' v smislu, da, »bolj ko bodo šole in časopisi usmerjeni in bodo informacije in znanja splošno manj dostopna, bolj bodo ljudje nevedni in hkrati močnejši, saj naj bi dvomišljenje predstavljalo orodje za oblikovanje protislovij – protislovja, nasprotovanja in boji pa krepijo in ženejo naprej«. Prava interpretacija pa je ta, da prav s tem, ko oblast drži ljudi v nevednosti, kaže svojo moč. Uvedba dvomišljenja pri 1984 namreč omogoča, da Partija na ta način obvladuje misli oziroma zavest vsakega posameznika, s tem pa obvladuje tudi stvari²⁰. Pokaže se, da ima oblast moč in doseže odobravanje ljudstva, ko »trga človeškega duha na kosce in ga nato sestavlja v nove oblike po svoji volji«, vendar tako, da se ji posameznik sam preda in sprevidi njene dobre plati (Orwell 2004, 291). Dvomišljenje in cenzura zaradi prikrojevanj realnosti sprožata negotovost in onemogočata obstoj objektivne resnice²¹. Partija je torej uvedla sistem razmišljanja, ki ji je omogočil, da si je pokorila celotno prebivalstvo²².

4.1 ... V TEORIJI

»Česar ne vem, me ne boli.«

(Marx 1985, 66)

Pri sprejemanju ali ovržbi določenih sodb, ki temeljijo na občutkih, se zanašamo na naše čute. Kot trdi Alfred Jules Ayer (glej 1952, 39), nas čuti včasih varajo, kar spoznamo šele na

---

²⁰ »Stvarnost je znotraj lobanje.« pravi O'Brien, pripadnik Ožje Partije, ki ima veliko moč in na koncu romana z raznimi tehnikami Winstonovo zavest preoblikuje in mu vcepi pravovernost (Orwell 2004, 289). Podobnega mnenja je tudi Ana Jud (glej 2006, 136), ki meni, da je v človeški psihi marsikaj, kar vpliva na površje, in v primeru, da se prodre v posameznikovo notranjost, se lahko spozna, razčleni in definira njegovo psiho, obenem pa z njim manipulira.

²¹ »Nobene gotovosti ni bilo, da je to res leto 1984« (Orwell 2004, 11). Podobno idejo je zapisal tudi Zamjatin (1988, 129–130) v romanu *Mi*: »Pravijo, da so cvetovi, ki se razcvetijo le enkrat v sto letih. Zakaj potem ne bi bili tudi taki, ki cvetijo enkrat v tisoč – enkrat v deset tisoč letih? Morda do zdaj nismo vedeli zanje. Samo zato, ker je ravno danes prišel tisti enkrat-v-tisoč-letih.«

²² »Razmišljanje brez javnosti,« kot meni Tomaž Mastnak (1992, 179), »je značilnost totalitarizma, javnost brez razmišljanja je vladavina drhali. Pogrošna resnica je, da je razmišljanja konec, ko zamre čudenje.«

podlagi nadaljnjih čutnih izkušenj, ki odsevajo resnični svet. Nazore in prepričanja lahko namreč spremenimo, ko smo bolj dovzetni za določene dražljaje, seveda v primeru, da nam je to dovoljeno ali omogočeno. Čeprav pri oblikovanju mnenj uporabljamo razum, vplivajo 'težave' na čutnem področju tudi na miselno področje, saj se velikokrat sprašujemo, kaj je resnično in kaj ni. Pri tem igrata veliko vlogo razumevanje jezika in interpretacija posameznih trditev. Ayer (1952, 88) na primer poudarja, da ko se govori, da so izjave, domneve, sodbe resnične, se pripisuje resničnost trditvam, ki so izjavljene, domnevane itd., ne pa mnenjem samim. Podobno razlaga tudi Richard Rorty (1989, 5). Meni namreč, da, medtem ko je svet vselej resničen, so opisi sveta lahko resnični ali neresnični in ne obstajajo vedno²³. Razne opise in reprezentacije sveta nam dajejo mediji, ki so zavzeli vsak vidik politike, kulture, ideologije ipd. Čeprav so to samo interpretacije resničnosti in naj bi resničnost vseeno prekašala fikcijo, pravi Baudrillard (2005, 31), da gre le za pretvezo, saj naj bi realnost »posrkala njeno energijo in tudi sama postala fikcija«.

Berger (glej 2007, 90–101) navaja številne učinke medijev (predvsem televizije) na občinstvo, in sicer: slabšo sposobnost kritičnega mišljenja zaradi poplave ogromne količine informacij; popačeno dožemanje realnosti zaradi pristranskih novic; eskapizem oziroma izogibanje ali zamegljevanje pomembnih družbenih in političnih problemov s kopico nekakovostnih programov; oblikovanje napačne nacionalne zavesti s pranjem možganov in s tem ohranjanje statusa quo; predvajanje nezahtevnih, stereotipnih vsebin, ki za njihov nastanek ne zahtevajo veliko truda; homogenizacijo oziroma amerikanizacijo oziroma 'coca-colanizacijo', kar povzroča vse večjo podobnost med različnimi kulturami; medije kot najnižje skupne označevalce, ki imajo zaradi preprostosti zelo poenostavljene vsebine; omejenost vsebin (mediji ne nudijo ljudem, kar si želijo, ampak jih naučijo, da si želijo, kar dobijo); in privatizem oziroma izpostavljanje predvsem gledalčevih želja in potreb, kar vodi v materializem in potrošnjo. Eden izmed povzročiteljev omenjenih učinkov, ki 'poneumlja' gledalce, bralce itd., je pojav popularne kulture. Zgodnji elitisti menijo, da bi popularna kultura in množični mediji avtomatsko proizvedli množično kulturo, torej »množičnega moškega« ('mass man') in »množično žensko« ('mass woman'), ki bi bila neumna, deindividualizirana, dehumanizirana prebivalca množične družbe, ki bi postala totalitarna. To naj bi se zgodilo, ker bi mediji vplivali na vse na približno enak način. Posamezniki v teh množičnih družbah bi bili na koncu izolirani, atomizirani in dovzetni na sporočila medijev (glej Berger 2007, 189–190). Berger (glej 2007, 200) pa razlaga, da so medijski lastniki tisti,

---

²³ V 1984 Novorek z vedno manjšim številom besed oža razpon misli in s tem onemogoča miselno zločinstvo, ker ni besed, ki bi ga izražale (glej Orwell 2004, 60).

ki določajo vsebine v svojih medijih, in poleg pesmi, filmov itd. posredujejo tudi določeno ideologijo. Ker delujejo njihovi mediji kot »gate-keeperji«, določajo katerim zgodbam se bodo posvetili in na kakšen način jih bodo reprezentirali. Podobno meni tudi McQuail (2005, 86–87), saj govori, da so mediji na voljo predvsem tistim s politično in ekonomsko močjo, da privlačijo in usmerjajo pozornost občinstva, vplivajo na mnenja in prepričanja ter obnašanje, definirajo realnost in informirajo hitro in široko, vendar selektivno, poleg tega pa želijo pridobiti tudi konsenz in zaupanje (McQuail 2005, 51). Po drugi strani pa Keane (1992, 169) trdi, da moč medijev upada zaradi obilice informacij, ki sploh ne doseže uporabnika, in ker se nekateri raje želijo izogniti poplavi novic. Velika količina podatkov, predstav, zasičenost z »občutkom hiperrealnosti« povzroča, da ljudje ne vedo več, kaj si želijo in postajajo »shizofreniki«²⁴ (dojemljivi za vse in v stalnem čudenju) ter so večinoma reducirani na lahko vodljive množice²⁵. Zaradi upadanja pozornosti morajo mediji izbirati med vse bolj 'nasilnimi' načini doseganja svojega občinstva. Že Orwell (glej 2001b, 195–196) je predvidel, da bo potreba po branju časopisov (in predvsem romanov) upadla zaradi televizije oziroma da bi se mogoče uveljavila kakšna vrsta malovredne, razburljive literature. Razne knjige in spise, ki jih naročajo ministrstva, ter radijske oddaje pa bi morali obdelati producenti in cenzorji. Bralci tako »prelistavajo bleščeče revije in cenene izdaje knjig, medtem ko stereo naprave grmijo in televizorji pobliskavajo na obrobju njihovega zaznavanja; triumfirajo TV zaslone, slika in podnapis« (Keane 1992, 171). Hargreaves (2007, 91) opozarja, da se med vsemi novičarskimi mediji najbolj zaupa televiziji kot glavnemu viru informacij, kar prinaša dve težavi. Predvsem mladi mislijo, da se lahko z gledanjem televizije seznanijo z vsemi pomembnimi dogajanjmi, ker so novice večinoma brezplačne in vedno na razpolago, vendar to lahko vodi v zožanje obzorij, še posebej, če spremljajo le en televizijski program. Zaradi majhnega števila lokalnih televizij pa je večina skoncentrirana na svetovne dogodke in ni poučena o krajevnih novicah. Televizija kot oblika vizualnega Novoreka, pravi Kumar (glej 1987, 345–346), je vsilila »inscenirana mnenja, poenostavljene stereotipe in izkrivljene definicije resničnosti« v večini držav, kjer so funkcionalno nepismeni. Večina celotnega prebivalstva pridobiva glavne informacije o svetu prek televizije, kar omogoča večjo možnost pranja možganov in manipulacije v primerjavi s tehnikami, ki jih uporablja oceanijska totalitarna družba. Zaradi komercialnih ali političnih razlogov se poskuša populacijo preoblikovati v apatično potrošno množico, ki je ravnodušna in ignorantska do sil, ki nadzirajo njihova življenja – kapitalisti in komisarji učijo, da je nevednost moč. Podobno

---

²⁴ Tudi Orwell (glej 2001b, 189) omenja shizofreno družbo, ki bi nastala zaradi ponarejanja dokumentov, saj ljudje ne bi več vedeli, kaj je res in kaj ni, kaj je resnično in kaj iluzija.

²⁵ »Ljudje razmišljajo čredno, tudi norijo čredno, medtem ko le počasi prihajajo nazaj k pameti, pa še to eden po eden« (Mackay v Wheen 2007, 207).

meni tudi Bourdieu (2001, 16), saj poudarja, da »ima televizija neke vrste dejanski monopol nad umskim razvojem zelo velikega dela prebivalstva«²⁶, in ker so na eni strani ljudje, ki imajo neomejen dostop do raznih vrst medijev (tudi tujih), in na drugi tisti, ki črpajo novice samo iz televizije, prihaja do velikih razlik v informiranosti. Kakorkoli, mediji imajo velik vpliv: »izmišljajo si zgodbice in pretveze, s katerimi ljudi zabavajo in odvrtačajo njihovo pozornost od nevarnosti, ki jim grozijo; ustvarjajo mnenja in izbirajo med njimi ter tako določajo, kaj publika misli« (Mastnak 1992, 196). Ker so ljudje precej vodljivi, lahko nekateri (na primer država ali razne megakorporacije, ki si lastijo medije) izkoristijo priložnost in prikažejo novice, ki so prikrojene po njihovi volji, ter lahko potvarjajo zgodovino kot v *1984*. Keane (1992, 115–116) razlaga, da se lahko »prek redefiniranja in monopoliziranja prevladujočega, kolektivnega občutka zgodovinske preteklosti« s komercializacijo komunikacijskih medijev in njihovo podreditvijo oblikam državnega nadzora nadzira sedanost in prihodnost:

Tržni liberalci poskušajo ponovno pisati zgodovino. Javno regulativo poskušajo ožigosati za paternalistično, za strahovlado, za napad na staro ameriško in evropsko dediščino svobode pred državnim nadzorom. Ta boj za ponovno pisanje zgodovine 'od zgoraj' je pomemben opomin, da tradicije niso nekaj dokončnega, ampak se nenehno ustvarjajo, odpravljajo in ponovno ustvarjajo. Opominja nas, da tisti, ki nadzorujejo produkcijo tradicij, ki imajo prevlado nad sedanostjo in manipulirajo s preteklostjo, verjetno nadzorujejo tudi prihodnost (Keane 1992, 116).

Ker v štiridesetih letih 20. stoletja množični mediji še niso bili v takem razmahu in ker so bili zaradi njihove maloštevilnosti (in tudi zaradi vojne) bolj podvrženi raznim zlorabam, ne preseneča dejstvo, da je Orwell tako goreče zagovarjal svobodo govora in opozarjal na negativne posledice, ki bi jih utegnili imeti poročanje o izkrivljenih resnicah. Čeprav je »zgodovina ob vsaki priložnosti zapis tistega, kar se zdi eni dobi vredno zabeležiti o drugi« (Burckhardt v Keane 1992, 44), se je, kot trdi Oriana Fallaci (2003, 128), ne more izbrisati. Chomsky (2005a, 59) meni, da je »ena izmed vzvišenih nalog intelektualcev, da nas vsakih nekaj let spomnijo, da 'smo spremenili smer', da je preteklost za nami in da jo v našem pohodu proti svetli prihodnosti lahko pozabimo«. Ampak zgodovino je treba poznati, saj, kot

---

²⁶ Tudi ameriški pisatelj Kurt Vonnegut opozarja na negativne posledice televizije: »... naši viri dnevnih novic, časopisi in televizija so postali tako strahopetni, v imenu Američanov tako nečuječi in tako neinformativni, da lahko samo iz knjig izvemo, kaj se v resnici dogaja« (Vonnegut 2007, 90). Ali: »Steve se je s težavo naučil, da mora vse smešnice za televizijo povezati z dogodki, ki jih je uporabila televizija sama, in to *karseda pred kratkim*. Če se je nanašala na kaj takega, česar že mesec dni ali več ni bilo na zaslonih, gledalci niso imeli pojma, čemu naj bi se smejali, čeprav so poslušali smejalni trak. Veste kaj? Televizija je *radirka*« (Vonnegut 1999, 187). Frank Lloyd Wright (v Hardt 2002, 316) pa pravi: »Televizija? Žvečilni gumi za oči«.

piše na epigramu Georgea Santayane (v Wheen 2007, 243), »kdor se ne spominja preteklosti, je obsojen na to, da jo bo ponovil«; isto pa se zgodi tudi tistim, ki »na novo pišejo ali romantizirajo zgodovino, ali tistim, ki se veselijo njenega propada ali nepomembnosti« (Wheen 2007, 20).

Spreminjanje zgodovine ali prikrojjevanje raznih podatkov omogočata računalniška tehnologija²⁷ in cenzura. Slednjo izvaja kdorkoli, ki si lasti medije in lahko nanje vpliva, ter tako prikazuje stvari, ki jih sam predpisuje oziroma, kar je v okviru njegovih pravil, prepričanj, nazorov. McQuail (2005, 236) poudarja, da ni dovoljena ne cenzura pred objavo ne po njej ali kaznovanje zaradi objave; samoregulacija pa je priporočljiva za zunanji nadzor. »V deželi cenzure,« razlaga Marx (1985, 73), »sicer država nima svobode tiska, ima pa jo nek člen države, vlada«. Pisci so njeni »sekretarji« in tako »cenzura piše tisk«. Nadzor misli in prevzgoja oziroma 'pranje možganov' se izvaja predvsem tam, kjer vlada zatira ljudi (glej Gilbert 1992, 149). Večje kot je število cenzorjev, manj možnosti obstaja za izboljšanje tiska (Marx 1985, 42). Marx (1985, 44–45) nadalje piše še, da mora biti novinar »znanstveno usposobljen«, medtem ko sposobnost cenzorja ni natančno definirana, kar poraja določene dvome v njegovo strokovnost. Prikrivanje ali 'laganje' ni nujno, da se izvaja s kakršnokoli prisilo, grožnjami in podobnim; neposredni cenzuri se lahko izognemo tudi s »tišino, nerazločnostjo ali spreminjanjem teme«, kar pomeni, da je 'ne-laganje' zadosten etični princip²⁸; po drugi strani, pa tudi resnica ni vedno mogoča zaradi omejenih virov, časa in drugih etičnih vidikov (Belsey in Chadwick 1992a, 10). Terry Eagleton (v Booker 2004, 91) svari pred avtoritarnim konceptom površnega zavračanja resnice:

Grde prevare, pranje umazanih resnic, prikrivanje in laganje skozi zobe: to niso več osamljene, obžalovanja vredne nujnosti naše oblike življenja, temveč so mu trajno in strukturno potrebne. V takih pogojih so lahko že sama resnična dejstva – prikrita, zamolčana, popačena – politično eksplozivna; tisti, ki so razvili živčni tik postavljanja tako vulgarnih izrazov, kot so 'resnica' in 'dejstvo' v pedantno odtujevalne strašilne narekovaje, bi morali paziti, da se izognejo določeni zaroti med svojimi lastnimi dostojanstvenimi teoretičnimi gestami in najbolj banalnimi, rutinskimi, političnimi strategijami kapitalistične strukturne moči.

---

²⁷ Digitalizacija podatkov in predvsem 'nevaren' gumb 'delete' predstavljata kar precejšnjo grožnjo ohranjanju določenih resnic in informacij. V italijansko-angleškem filmu *Sonce in sence* (*Shadows in the sun*) iz leta 2005 v režiji Brada Mirmana pravi starejši pisatelj mlajšemu, naj namesto prenosnega računalnika uporablja raje pisalni stroj, ki zahteva podrobnejši razmislek pri izbiri besed, saj se jih ne more kar tako izbrisati.

²⁸ Aldous Huxley (2003, 259) v romanu *Krasni novi svet* omenja: »Propaganda je najučinkovitejša takrat, ko česa ne stori. Resnica je sicer čudovita, toda zamolčana resnica pa je s praktičnega stališča še veliko učinkovitejša«.

Čeprav Keane (1992, 168) poudarja, da je moč medijev omejena, saj jim je kljub njihovi »globoki manipulativnosti« usojeno, da ostajajo »sredstva *komuniciranja* in *kontroverz*«, trdi tudi, da je tisk vedno veljal za posrednika, zato mu je stalno grozila nevarnost »nerazsodnega in neodgovornega komuniciranja« ter cenzure (Keane 1992, 51). Rastko Močnik (glej 1985, 10–16) opredeljuje tri vrste cenzure, in sicer:

- 1) predburžoazno cenzuro, kjer prevladujoča ideologija, ki jo uteleša vladajoči razred, neposredno omejuje svobodo javnega izražanja in predpisuje obliko;
- 2) buržoazno cenzuro, za katero je značilno, da ne pozna omejitev; v družbo se (predvsem s šolanjem) vcepljajo ideje vladajoče elite, ki so reprezentirane skozi razne vrste svoboščin, ubesedujejo pa se z nacionalnim jezikom; cenzura torej nastane pred izražanjem;
- 3) postburžoazno cenzuro, ki je »kombinacija prepovedi in svoboščin, praktičnih ukrepov, ideološke obdelave in psihološkega ali eksistenčnega izsiljevanja« ter, za razliko od buržoazne cenzure, določa vsebino in prepoveduje nekatere stilske oblike.

Močnik (2003, 156) pravi, da smo sedaj pri drugi cenzuri, saj, kot trdi Halimi (2003, 13), »je cenzura veliko bolj učinkovita, kadar se ji ni treba oglašati, kadar so interesi gospodarja čudežno enaki interesom 'informacije'. Takrat je novinar fantastično svoboden. In je srečen.« Samocenzura predstavlja 'notranjega cenzorja', ki opozarja novinarja, da lahko z izraženimi besedami, idejami, mislimi ogrozi svoj ugled, službo, družino in podjetje, za katerega dela. Samoobvladovanje pripelje do konformnega vedenja, kar se kaže v »intelektualni strahopetnosti, suhoparnem humorju, leni imaginaciji in hlinjenih mnenjih, zavrtih v obzirne besede«²⁹ (Keane 1992, 47). Ne glede na to pa bi morali novinarji govoriti resnico, pisati jasno in nepristransko, ločiti mnenja od dejstev, izogibati bi se morali selekciji, nereprezentaciji, zamegljevanju, predsodkom in polresnicam ter domnevam (Harris 1992, 69); o delu vlade bi morali poročati zanesljivo in kritično ter zavzeti vlogo 'psov čuvajev'. Tudi druge novice bi morale biti predstavljene z različnih zornih kotov, morale bi biti uravnotežene, nepristranske, točne, zanesljive, preverljive in nesenzacionalne (glej McQuail 2005, 202). V etičnem kodeksu društva profesionalnih novinarjev (v Jackson 1992, 93) je zapisano, da je glavna naloga množičnih medijev poročanje o dogodkih javnega značaja in pomena. Zato ne sme obstajati kakršnakoli oblika cenzure ali vladnega nadzora. Nadalje, kot navaja McQuail (glej 2005, 165–166), bi morale biti objavljanje novic svobodno in neodvisno od političnih in drugih skupin, mediji bi morali prispevati k javnemu redu in varnosti države, podpirati demokratični politični sistem s predstavljanjem različnih pogledov in vključevanjem

---

²⁹ »Piši, kot govoriš, in govori, kot pišeš, nas učijo že v osnovni šoli. Pozneje to pomeni, **govori, kar ti je predpisano, in piši, kar govorijo drugi**« (Marx 1985, 98–99, poudarki dodani).

državljanov v družbeno in politično življenje, obenem pa tudi spoštovati individualne in splošne človekove pravice ter se izogibati škodovanju družbi in posamezniku. Vsi državljani bi morali imeti pravico do prostega dostopa do kanalov izražanja in objavljanja ter sprejemanja, mediji pa bi morali imeti možnost pridobivanja informacij pri relevantnih virih, poleg tega pa ne bi smeli biti odvisni od lastnikov ter zunanjih političnih in ekonomskih interesov – potrebno bi bilo spodbujati konkurenco in omejevati koncentracijo medijev in križnega lastništva. Aktivnejše in bolj informirano politično in družbeno življenje, ki ga spodbuja medijska svoboda (McQuail 2005, 193–194), omogoča demokratično oblikovanje, sprejemanje, zastopanje in izražanje svojih odločitev. Svobodno izražanje opozarja na tveganja in na razne potrebe, ki jih ima družba, ter nadzoruje propagando in iracionalne apele (McQuail 2005, 200). Keane poudarja (glej 1992, 161–163), da »zahteva demokracija informirane državljane«, kar se lahko doseže z enakim in odprtim dostopom do različnih virov mnenj³⁰, saj prav ti demokratični postopki dovoljujejo svobodno izražanje, vabijo k razpravi in omogočajo večjo fleksibilnost in reverzibilnost oziroma povratnost mnenj. O'Neill (glej 1992, 23–24) pa trdi, da svobodni trg v medijih ni zmožen ohranjati informiranega in kritičnega prebivalstva, ker je zaradi lastnega preživetja in pridobivanja informacij vselej odvisen od kapitala in virov moči.

Vedno se je sicer težilo k čim večji svobodi tiska, vendar je nadzor enkrat bolj drugič manj sofisticiran. Nasilnemu je sledilo zakonito omejevanje, temu pa omejevanje s strani proračuna oziroma financ. Institucionalizacija tiska na tržnem sistemu služi kot oblika kontrole in zaradi nastanka velikih korporacij so pritiski na medije vse večji (glej McQuail 2005, 29). Nasprotno pa meni Rupert Murdoch (v Keane 1992, 58), da naj bi bila tržna konkurenca pogoj za svobodo pred posegi države in njenemu monopolnemu oblikovanju mnenj ter pravico posameznikov, da sporočajo svoja stališča brez zunanjih omejitev. Konkurenca omogoča stalen napredek ter željo po izboljšanju in večji izpopolnjenosti novic. Keane (1992) razlaga, da nekateri pojmujejo trg kot nepristransko in pošteno sredstvo za svoboden pretok javnih mnenj. Po drugi strani pa deluje tržni liberalizem kot oblika cenzure, ker se osredotoča le na tržne vsebine in preference občinstva ter ne zagotavlja vedno odkritega izražanja in predstavljanja informacij zaradi obravnavanj porabnikov kot tržno vodenih in ne kot aktivnih državljanov s pravicami in dolžnostmi. Mediji ne bi smeli biti prepuščeni samo tržnim silam, ampak bi morali biti postavljeni v »politični in pravni okvir, ki določa trdno minimalno zaščito glede strukture lastništva, regionalne razdelitve, financiranja, programske vsebine in

---

³⁰ James Madison (v Keane 1992, 161) trdi, da »bo znanje vedno vladalo neznanju; in ljudje, ki želijo biti sami svoji gospodarji, se morajo oborožiti z močjo, ki jo daje znanje«.

postopkov odločanja« (Keane 1992, 141). Preprečiti bi bilo potrebno medijske monopole z javno regulativo medijev v zasebni lasti in vpeljati misel, da so mediji javna dobrina v službi javnosti. Zato bi moral biti optimalni »vzorec tržne transakcije vedno sprotno politično in upravno reguliran« (Keane 1992, 139).

Javni mediji naj bi se, za razliko od komercialnih, zavzemali za še večjo enakopravnost in raznolikost mnenj in, kot poudarja Keane (1992, 165), naj bi bili »refleksivno sredstvo za nadzorovanje izvajanja oblasti«. Država bi morala samo zagotoviti pogoje delovanja institucije kot take, ki bi, kot »organ javnosti«, predstavljala skupni prostor različnih pogledov oziroma orodje za kritično in manjšinsko obravnavanje različnih tem (glej Vogrinc 2005, 54). Mediji bi morali biti neodvisni od države, oglaševalcev ali posameznih centrov moči ter bi morali omogočati demokratični komunikacijski proces vseh državljanov in delovati v interesu svojih uporabnikov (glej Bašić 2002, 16). Ker pa predstavljajo vire informacij za širok krog prebivalstva, so za marsikoga precej zanimivi. Keane (glej 1992, 60–62) pravi, da tržni liberalci napadajo načelo javne radiodifuzije, ker naj bi bila že od nekdaj korumpirana, saj naj bi državna oblast podeljevala licence zaželenim radiodifuznim družbam in odstranjevala tiste, katerih vrednote se ne ujemajo z njenimi oziroma naj bi posegala v delo javnih medijev (podeljevanje frekvenc izgine, ko se medijski prostor digitalizira in tako omogoči neomejeno število programov). Poleg tega naj bi nekatere države izvajale cenzuro, da bi zamolčale svoje spodrseljaje ali vzdrževale nadzor nad prebivalci. Paul Gilbert (1992, 138), David Burnet (1992, 49) in Kevin Williams (1992, 158) sicer trdijo, da se cenzura in omejevanje svobode izražanja s strani države izvaja praviloma le v primeru državne varnosti ali v primeru kake druge družbene potrebe, kot piše tudi v 10. členu Evropske konvencije o človekovih pravicah, vendar pa lahko oblast s svojo močjo tudi prikrije neželene napake vojaških veljakov in smrti vojakov. Sicer naj bi veljalo, da, kot meni Rorty (1989, 176), »ni nujno, da vsak izraža, kar je res, ampak da lahko pove, kar misli, ne da bi bil za to kaznovan«. Vendar pa morajo biti mediji sposobni ločiti mnenja od dejstev in se zavzemati za poročanje oziroma objavljanje relevantnih in preverjenih novic, predvsem zaradi poplave različnih in nasprotujočih si informacij, kjer je težko ločiti med kakovostnimi in nekakovostnimi.

4.2 ... V PRAKSI

»Nihče ne bi iskal resnice, če ne bi bilo laži.«

(Bertrand Russell)

4.2.1 ... v svetu

Zamegljevanje resničnosti se je kazalo v neštetokrat predvajanem posnetku napada na Svetovni trgovinski center v New Yorku 11. septembra leta 2001. Marcel Štefančič (2006, 9) razlaga, da so želeli Američani s tem pritisniti na njihov »patriotski čut« in »revanšistični refleks«, vendar so dogodku s ponavljanjem tudi odvzeli realnost in mu dali fiktivni podton. Po eni strani so ljudje s fikcijo lažje shajali in se prej potolažili, po drugi strani pa so s ponavljanjem realnost trošili in izčrpavali, kot da bi jo želeli izničiti in pozabiti. Baudrillard (2005, 32) podobno meni, da »bolj kot da bi bilo najprej prisotno nasilje v resničnosti in bi se temu prištel srh ob sliki, je najprej prisotna slika in temu se nato pridruži še srh ob resničnosti«. S tem teroristično dejanje ni 'resnično', ampak postane »simbolno in edinstveno«. Podobno velja za zalivsko vojno, ki je bila s prihodom satelitskih posnetkov, kjer so bili vidni samo napadi na stavbe, mostove in arzenale orožja, popolnoma depersonalizirana; prikazane podobe so bile abstraktne in niso vzbujale občutkov življenja, sočutja in žalosti, zato so trdili, da se je vojna pripetila le na »televizijskih ekranih, sicer pa je sploh ni bilo« (glej Jakopič 2006, 105). V televizijskih poročilih je postalo nasilje šov, kjer so si »gledalci pridobili pozicijo voajerja, svet pa je postal spektakel«, in čeprav avtorji z uporabo raznih vizualnih dokazov poudarjajo, da so novice resnične, gre le za njihovo poročilo, interpretacijo, verzijo resničnosti (glej Jakopič 2006, 16–17). Christopher Dornan (v Hargreaves 2007, 169–170) pravi, da je bolj pomembno, »kakšno vlogo dobijo dejanja v medijski krajini, kot pa, kaj je bilo narejeno« oziroma kaj se je dejansko zgodilo. Namesto da bi bilo poročanje o resničnosti verodostojno, razvedrilo in *infozabava* uveljavljata 'kvazi-resnične' dogodke, pri čemer naj ne bi šlo za zavajanje množic, ampak naj bi vodilo v »izgubo vodje« oziroma v anarhijo množice podob in govoric ter v izgubo zaupanja v medije. V Združenih državah Amerike gledanost televizijskih mrež in branje časopisov namreč strmo pada zaradi kabelskih novičarskih servisov in selitev vsebin na internet (Hargreaves 2007, 25). Pojav komercialnih programov, ki so dokaj hitro pridobili visoke deleže gledanosti in se izenačili z javnimi servisi, ter prevladujoča 'mentaliteta odzivnosti' sprožata trend komercializacije javnih servisov, tudi vzornega BBC-ja (glej Šuljić 2007, 56). Tako so mediji, najsi bo časopisi ali televizijski programi, med seboj vse bolj podobni, saj so, kot poudarja

Bourdieu (glej 2001, 20–21, poudarki dodani), *skupinski izdelki*. Novinarji prav zaradi bojazni, da bi določeno informacijo izpustili, spregledali ali zamudili, spremljajo vse vrste medijev, kar, po načelu »če hočeš vedeti, kaj boš povedal, moraš vedeti, kaj so povedali drugi«, povzroča homogenost ponujenih izdelkov.

Že v 18. stoletju, kot poroča Keane (1992, 53), so se pojavili prvi veliki tiskarski magnati (na primer Charles-Joseph Panckoucke), ki so stremeli h koncentraciji lastništva, kršitvi avtorskih pravic, podkupovanju, lažnemu oglaševanju in ponarejanju izdaj. V drugi polovici 19. stoletja pa so novinarje in raznašalce časopisov »zasledovali in jih včasih s strahovanjem pripravili do ustrežljivosti in slepe pokorščine« (Keane 1992, 43). Klarin (1986, 65) nadalje piše, da je Reaganova administracija v sedemdesetih letih sprejela odločitev, da se uvede obvezno cenzuriranje vsega, kar objavljajo javni uslužbenci, ki so imeli dostop do zaupnih informacij, kar je podobno popravljanju novic na Ministrstvu resnice v 1984. Janez Stanič (v Klarin 1986, 70) je navedel spisek desetih članov Politbiroja SKP in organizatorjev ter voditeljev oktobrske revolucije, od katerih jih je bilo osem (Trocki, Kamenjev, Krestinski, Zinovjev, Rikov, Tomski, Buharin in Čubar) obtoženih izdajstva, špijonaže, sabotaže ipd.; kaznovani so bili z zaporom, mučenjem in smrtjo, iz enciklopedij in učbenikov pa so jih izbrisali. Korigiranje preteklosti je predlagal tudi direktor urada za šolstvo v ameriški zvezni državi Georgii, saj je želel črtati besedo 'evolucija' iz vseh učbenikov za biologijo, češ da preveč asociira na zvezo med opico in človekom in vznemirja tiste, ki verjamejo v začetek zgodovine z Adamom in Evo (Wheen 2005, 244). Shaw in Carr-Hill (v Jakopič 2006, 83) pravita, da so v času zalivske vojne na javni televiziji BBC prepovedali predvajanje popevk, filmskih komedij in serij, ki so vsebovale militantne teme, ter serijo vietnamskih filmov. Tudi po terorističnem napadu v New Yorku se je pojavil seznam prepovedanih pesmi, filme z nasilno vsebino pa so umaknili s sporeda (Jakopič 2006, 83). Pri vojni v Bosni je hrvaška televizija HTV dobila navodila, da ne sme objavljati posnetkov hudo ranjenih ali ustreljenih hrvaških vojakov ter pogrebov in žalovanja za žrtvami (Jakopič 2006, 85). Poročanje o vojni se vedno izkaže za nekoliko pristransko in čustveno nabito. Veliko je sicer odvisno tudi od politične ureditve in položaja medijev. Na Kitajskem, na primer, kjer imajo avtoritaren režim in so mediji bolj zatirani, so celo olimpijske igre predvajali s polurnim zamikom, da bi prestregli in pravočasno prekinili oddajanje, če bi prišlo do kakega spornega pripetljaja. V Rusiji pa obstaja tudi seznam (predvsem opozicijskih) politikov in intelektualcev, ki ne smejo nastopati v medijih oziroma, če se to zgodi, jih gladko zbrisejo z zaslonov ali ukinejo sporno oddajo (glej Soban 2008, 9). Hargreaves (2007, 50) trdi, da bo bivši predsednik Rusije oziroma sedanji predsednik vlade

Vladimir Putin kmalu odkril, da oblast nad televizijo ni več tako samoumevna in mogoča, kot je to veljalo v času njegovih sovjetskih prednikov. Hargreaves (2007, 101–102) meni tudi, da je imel Rupert Murdoch prav, ko je leta 1993 dejal, da ni več mogoče, da bi peščica časopisnih založnikov odločala, kaj se bo objavilo in kaj ne, ali celo zamolčala pomembno novico, saj je maloštevilne medijske magnate zaradi hitrega tehnološkega napredka nadomestila velika skupina »nadležnega in včasih zmedenega medijskega izvršilnega osebja, ki poskuša uganiti, kaj želi javnost«. Čeprav se mogoče ne izvaja direktne cenzure, se veliko novinarjev spopada s samocenzuro, ki je predvsem posledica pritiskov finančnih sponzorjev ali oglaševalcev, novinarji pa ne želijo poročati novicah, ki bi škodile finančnim interesom medijskih organizacij (glej Hargreaves 2007, 140).

4.2.2 ... v Sloveniji

Kot omenjeno, je v Sloveniji v zadnjem času aktualen trend postavljanja 'pravih ljudi na prava mesta' (še posebej tam, kjer ima država velik vpliv), kar pripomore k temu, da so novinarji in uredniki bolj uslužni in naklonjeni vladi in dvakrat premislijo, preden kaj izjavijo ali zapišejo. Prav zaradi samocenzure je primerov umikanja in brisanja televizijskih in radijskih oddaj ter člankov zelo malo.

Ob obisku tujih novinarjev v Sloveniji od 7. do 9. januarja 2008 je Urad vlade za komuniciranje na primer natisnil propagandne mape *I feel Slovenia*, v katerih so bili citati znanih novinarjev in urednikov, podpisnikov peticije proti cenzuri, kjer so navajali, da ne čutijo političnih pritiskov. Sporno je dejstvo, da so mape anonimno potisnili pod vrata hotelskih sob tujih novinarjev in da niso upoštevali konteksta citiranih izjav, kar bi pokazalo na zatiralsko medijsko situacijo v Sloveniji (glej Valenčič 2008, 36).

Najbolj odmevni so bili posegi v dnevni časopis *Delo*. Urednik *Sobotne priloge* Ervin Hladnik Milharčič je pred odstavitvijo 1. maja 2006 želel zapisati še zadnji komentar v uvodniku *Delove* priloge 29. aprila. Ker je bil njegov namen povzeti dotedanjo uredniško politiko in navesti seznam 360 sodelavcev, ki so prilogo pod njegovim urednikovanjem oskrbovali s članki in fotografijami, prispevka niso objavili. Takratni odgovorni urednik *Dela* Peter Jančič, ki ga je pri svojih odločitvah podpiral takratni predsednik uprave Danilo Slivnik, je kljub izjavi *Delovih* novinarjev, ki se niso strinjali z njim glede Milharčičeve odstavitve, vztrajal pri prepovedi Milharčičevega komentarja in nasprotoval objavi izjave oziroma jo je dovoljeval

samo v primeru, da zakupijo oglasni prostor in jo objavijo kot oglas³¹. Poudarjal je, da bralcev ni potrebno obremenjevati z 'notranjimi razhajaji' (glej Žerdin 2006, 28). Predsednik uprave *Dela* naj bi imel prste vmes tudi pri umiku dela članka, ki se je nanašal na odstop odgovornega urednika *Primorskih novic*, v katerem so bili navedeni še primeri »predčasno prekinjenih mandatov« drugih novinarjev, urednikov, članov in predsednikov uprav itd. (glej Mičić 2006, 10). Aleksandar Mičić (2006, 29) je navedel še primer cenzure intervjuja *Delovih* novinarjev z urednikom poljskega časopisa *Gazete Wyborcze* Adamom Michnikom in prispevka o Michnikovem predavanju v Ljubljani, kjer je govoril o cenzuri v Sloveniji in o tem, da se uprava medija ne sme vmešavati v uredniško politiko. Razlogi za črtanje in neobjavo prispevka novinarju in odgovornemu uredniku niso bili znani, po besedah Darijana Koširja, ki je vodil gospodarske strani in pomagal pri oblikovanju oziroma postavitvi časopisa, pa naj bi šlo za dogovor med njim, odgovornim urednikom in urednico kulture, ki naj bi se o tem pogovorila tudi z avtorjem.

4.2.3 ... na RTV Slovenija

Tudi na naši javni televiziji se kaže trend komercializacije programa (še posebej po zamenjavi vodstva) in slabše kakovosti vsebin zaradi odhoda sposobnih ter prihoda predvsem mlajših in neizkušenih novinarjev, ki so bolj vodljivi in ubogljivi. Da bi se čim bolj približali ljudem in konkurirali komercialnim televizijam se v razvedrilnih oddajah pojavljajo politiki, v informativne pa vdira zabava. Ukinili so oddaje *Aritmija*, *Frekvenca* in *Brane Rončel izza odra* ter jih nadomestili z oddajami z narodno-zabavno glasbo, *Piramido*, ki je bila sprva informativno-zabavna oddaja, pa so prestavili med izključno razvedrilne vsebine zaradi Jelinčičevega sovražnega govora do Romov (glej Pirc 2008, 21) in, kot se je kasneje izkazalo, zaradi sponzorstva, ki ga kot informativno-zabavna oddaja ne bi smela imeti (glej Pirc 2007, 12). Mimogrede, glede *Piramide* so letele kritike, da bi morali o izboru gostov razmišljati, preden jih povabijo, ne pa jih obsojati, ko je žalitev že izrečena. Poleg tega je pet članov programskega sveta zahtevalo izredno sejo, na kateri bi razpravljali o neprimernosti izbire gosta in določili ukrepe zoper odgovorne. Ker njihov sklep o izredni seji ni bil sprejet, so štirje od njih odstopili (Tatjana Pirc, Spomenka Hribar, Vlado Mihelj in Tanja Lesničar Pučko; ostal je le Jernej Pikalo, ki se z izidom sicer tudi ni strinjal) (glej Hahonina 2006, 30–31).

---

³¹ Milharčič je kasneje izjavo aktiva vseeno objavil v *Sobotni prilogi* v rubriki *Prejeli smo*.

Leta 1990, ko je zakon o RTV *Slovenija* omogočal imenovanje vseh petindvajsetih članov v svet izključno republiški skupščini oziroma parlamentu in si je s tem država pridobila veliko moč in vpliv, so nekatere oddaje, intervjuje in pogovore lahko vodili le tisti novinarji, ki so bili 'pravilno' politično usmerjeni in vseč gostom (Bašić Hrvatini in Petković 2007, 131). Čeprav so se razmere nekoliko spremenile, se politika z novim zakonom še vedno vtika v programske vsebine. Zanimivo je, da sta se sedanji direktor TV *Slovenija* Jože Možina in odgovorni urednik informativnega programa Rajko Gerič v obdobju prejšnje vlade pritoževala, da so zaradi političnih pritiskov cenzurirali njuna novinarska prispevka, kar sta programska direktorica (ker je bila Možinina oddaja predolga) in takratni odgovorni urednik informativnega programa (ker je želel, da bi Gerič temeljiteje raziskal oziroma dokazal svoje izsledke) tehtno razložila. Zdaj, ko sta prišla na visoke programske položaje, pa zavračata očitke drugih novinarjev o cenzuri in pritiskih s podobnimi argumentacijami (glej Bašić Hrvatini in Petković 2007, 140–141). V času razprav o pridružitvi Slovenije zvezi Nato je javna televizija neposredno prenašala samo tisti del seje, na kateri so govorili člani političnega establišmenta, ki so izražali svoj konsenz, in prenos končala, ko so besedo dobili drugi z drugačnimi pogledi (glej Močnik 2003, 153). Novejši primer je zamolčanje novice o plagiatskem govoru Janeza Janše (prevzel ga je od nekdanjega angleškega premiera Tonyja Blaira) in o Šrotovih obtožbah na račun Janše, češ da ta grozi z aretacijo in ponovnim prevzemom *Dela* (o obeh novicah so poročali na komercialnih POP TV in Kanalu A) (Vežjak 2008, 22).

4.3 RAZPRAVA

Vse večja konkurenca na medijskem področju, ki se je med drugim vzpostavila tudi z razvojem informacijske tehnologije in pojavom interneta, povzroča upadanje gledanosti, branosti in poslušanosti medijev z dolgoletno tradicijo ali takih, ki so prej imeli monopolni položaj; poleg tega pa prinaša tudi popularizacijo in komercializacijo vsebin zaradi boja za ratinge z drugimi konkurenti na trgu. Čeprav pri 1984 kaže Partija svojo moč, tako da ljudem zapolnjuje misli s popularno kulturo, kar onemogoča razmišljanje o protipartijskih idejah, je poplava pop-kulture in razvedrila v današnjih programih, oddajah in besedilih, ki sicer res prikazujejo določene zgodbe zelo bombastično in s tem infantilizirajo in banalizirajo družbo, nastala zaradi vzbujanja pozornosti občinstva in verjetno tudi zato, ker ljudje bolj posegajo po tovrstnih, lahkotnejših vsebinah zaradi vse hitrejšega in vedno bolj stresnega tempa življenja.

Podobnost z dvomišljenjem, ki vnaša pravovernost v oceanijsko družbo, onemogoča obstoj objektivne resnice in pripomore k posameznikovemu samoobvladovanju, se kaže tudi pri velikem vplivu medijev na njihove uporabnike. Mediji namreč določajo resničnost dogodka, saj, kot meni Bernard Cohen (v Thompson 1988, 44), »če neke zgodbe ne preberemo v časopisu ali je ne zasledimo na radiu ali televiziji, se ni zgodila« – kar še ne pomeni, da so jo mediji namenoma zamolčali. Potem tudi zapovedujejo načine obnašanja, vrednote in druge smernice, ki se zasidrajo med ustvarjalci medijskih vsebin in ostalimi ljudmi ter s tem omogočajo večjo konformnost in podrejenost tako zunaj kot znotraj (s samocenzuro) medijskih hiš.

Za razliko od Orwellovega romana, kjer so uslužbenci Miniresa s popraviljanjem novic o preteklih dogodkih dokazovali nezmotljivost Partije, se danes izvaja bolj prefinjena oblika cenzure, čeprav imajo ponekod (predvsem) vladajoče elite še vedno zatiralsko roko nad sredstvi obveščanja (npr. na Kitajskem ali pa v primeru vojne, ohranjanja državne varnosti ali varovanja državne skrivnosti). V Sloveniji in nekaterih drugih državah želi politični establišment nadzirati večinoma nacionalne medije, da bi ti poročali o njegovih dosežkih oziroma zamolčali njegove spodrslejaje in vzdrževali zaupanja vredno podobo. Ker se pritiski vršijo na vseh ravneh (od generalnega direktorja ali predsednika uprave do novinarjev in drugih ustvarjalcev medijskega programa), se vsebino prispevkov določi ali omeji že pred zbiranjem informacij in se jih pred objavo še enkrat pregleda.

Javni servisi so v krizi, ne samo zaradi političnih vplivov, ampak tudi zaradi primerjanja, tekmovanja in istovetenja s komercialnimi mediji, saj tako ne služijo več prvotnemu namenu, in sicer da upoštevajo interese vseh sprejemnikov in jih oskrbijo z raznovrstnimi vsebinami (informativnimi novicami, kulturo, glasbo, športom, dokumentarnimi oddajami, otroškim oziroma mladinskim programom, filmi, oddajami za manjšine itd.) ter da predstavljajo prostor javne razprave, do katere dostopa vsak državljan, temveč postajajo vse bolj komercialni in popularni, medijski prostor pa vse bolj enoličen.

5. ZAKLJUČEK

»Drzni si biti Danijel,
drzni si stati sam,
drzni si imeti trden cilj,
drzni si z njim na dan.«

(iz hvalnice v prid verske obnove v Orwell 2001b, 184)

Knjige so vedno predstavljale kulturno dobrino z visoko sporočilno vrednostjo, bile so (in so še³²) močno sredstvo izpovedovanja občutij, razmišljanj, pomislekov, dognanj in dejstev, kar je bilo včasih prav zaradi pretirane kritičnosti zatirano s strani vladajoče skupine ali vplivnih posameznikov. Antiutopični roman Georgea Orwella je spadal med nezaželeno literaturo, zato meni Rupel (1984, 245), da je »tam, kjer 1984 lahko beremo, leto 1984 še vprašanje prihodnosti«. Orwell prikaže v svojem delu pomembnost svobode gibanja, misli in izražanja s partijskima parolama 'svoboda je suženjstvo' in 'nevednost je moč', ki sta se nanašali na omejevanje teh oblik svobode v njegovem času. Ker pa je knjiga napisana kot neke vrste prerokba, sproža še danes veliko ugibanj in primerjanja avtorjevih terminov z različnimi družbenimi področji.

Rek 'svoboda je suženjstvo', ki je v 1984 predstavljen kot nadzor Partije, ne samo nad državljani, ampak tudi nad viri informacij, kaže na podobnost z današnjimi mediji, ki so zaradi velikega vpliva na svoje občinstvo in prinašanja precejšnjih prilivov denarja pod budnim očesom države ali njihovih lastnikov. Javni mediji so odvisni od vladajoče koalicije, saj slednja sprejema pomanjkljive zakone, ki povečujejo možnost vmešavanja v zaposlovanje in v programsko vsebino. To se kaže tudi pri slovenski javni radioteleviziji, ker lahko preko velikega števila članov v programskem svetu, ki jih imenuje parlament, oblast posredno vpliva tudi na imenovanje generalnega direktorja; nadalje se vodstvo ukvarja s pridobivanjem kakovostnega kadra, saj je veliko zaposlenih (predvsem v informativnem programu) zaradi slabih delovnih pogojev, slabe plače, političnih pritiskov na njihovo ustvarjanje in drugih razlogov odšlo h konkurenčnim medijem. Tržno vodeni mediji pa so v medsebojnem suženjstvu, ker jim programsko zasnovi določa trg oziroma konkurenca, odvisni pa so tudi od lastnikov, ki jim vsiljujejo svoje vrednote in prepričanja. Vsesplošen trend komercializacije

---

³² Knjige so še vedno zelo cenjene, čeprav so tudi, tako kot drugi mediji, podvržene komercializaciji in popularizaciji zaradi pojava številnih konkurentov na medijskem področju, kar se kaže z vse bolj atraktivnimi platnicami in manjšimi formati, in kar povzroča zmanjšanje naklade ter upad branosti.

povzročča, da se javni mediji vse bolj enačijo s komercialnimi, kar se dogaja tudi pri RTV *Slovenija*, kjer se zaradi upada gledanosti namenja vedno več pozornosti razvedrilnim vsebinam. Z določanjem zakonov in postavljanjem določenih ljudi na vodilna mesta v medijih, ki so po meri 'medijskih Velikih bratov', se izvaja še drugi rek 'nevednost je moč'. Obvladovanje medijev kaže na stopnjo moči njihovih lastnikov ali države, saj lahko s cenzuro vnaprej ukinejo ali enostavno zamolčijo določen sporen prispevek ali oddajo, z določanjem zelenih tem ali preprosto z naklonjenimi uslužbenci pa vzdržujejo lepo podobo o sebi in ohranjajo red v družbi. Čeprav za demokratične politične ureditve niso značilni zelo radikalni posegi v uredniško in novinarsko avtonomijo.

Slišane besede se lahko pozabijo, elektronsko zapisane izbrišejo in tiskane zažgejo ali kako drugače uničijo, zato je najpomembnejši od vsega, pravi Lionel Trilling (1982, 79), »čut človeka, da govori resnico«. Zaradi obilice drugih načinov izražanja in uveljavljanja svojih idej, zamisli ali prepričanj (npr. z internetnimi blogi) bi bilo navsezadnje škoda, da bi se vdali v usodo in postali apatični tako kot Winston Smith, saj, kot piše Oriana Fallaci (1980, 19), »kdor se vda, ne živi, preživi«. Zato bi bilo verjetno dobro, da bi se Orwellov duh sprehodil po RTV *Slovenija*, drugih medijskih hišah in še kje ter malce strašil s svojim romanom *1984* in opozarjal na nevšečnosti, ki jih lahko prinesejo opisane razmere.

6. LITERATURA

- Ayer, Alfred Jules. 1952. *Language, truth and logic*. New York: Dover publication.
- Bajt, Drago. 1988. Spremnjena beseda Drugi obraz prihodnosti. V *Mi*, Jevgenij Zamjatin, 5–38. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bašić Hrvatina, Sandra. 2002. *Državni ali javni servis. Perspektive javne radiotelevizije v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Bašić Hrvatina, Sandra in Lenart J. Kučić. 2005. *Monopoli. Družabna igra trgovanja z mediji*. Ljubljana: Maska.
- Bašić Hrvatina, Sandra in Brankica Petković. 2007. *In temu pravite medijski trg. Vloga države v medijskem sektorju v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Baudrillard, Jean. 2005. *Duh terorizma*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Belsey, Andrew. 1992. Privacy, publicity and politics. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 77–92. London in New York: Routledge.
- Belsey, Andrew in Ruth Chadwick. 1992. Ethics and politics of the media: the quest for quality. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 1–14. London in New York: Routledge.
- Berger, Arthur Asa. 2007. *Media and society – a critical perspective*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Booker, Keith M. 2004. *Antiutopija v moderni literaturi. Fikcija kot družbena kritika*. Ljubljana: Založniški atelje Blodnjak.
- Bourdieu, Pierre. 2001. *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.
- Bradbury, Ray. 1981. *Fahrenheit 451*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Burnet, David. 1992. Freedom of speech, the media and the law. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 49–61. London in New York: Routledge.
- Chomsky, Noam. 2005a. *911 – Enajsti september*. Ljubljana: Sanje.
- --- 2005b. *Profit pred ljudmi*. Ljubljana: Sanje.
- Crick, Bernard. 1980/1987. *George Orwell – a life*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin books.
- Damjanić, Nikola. 2007. Labodji spev novinarjev. *Nedeljski dnevnik* XLVI (18): 9.

- Debeljak, Aleš. 2002. Birmingham in Frankfurt: vrt kulturnih študij s potmi, ki se razhajajo. V *Cooltura. Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 71–119. Ljubljana: Študentska založba.
- Duncan, W. Raymond, Barbara Jancar Webster, Bob Switky. 2001. *World politics in the 21st century*. ZDA: Addison Wesley Longman Inc.
- Duša, Valentin. 1980. Spremna beseda. V *Mačja zibka*, Kurt Vonnegut, 220–223. Ljubljana: Prešernova družba.
- Fallaci, Oriana. 1980. *Neki človek*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- --- 2003. *Bes in ponos*. Tržič: Učila International.
- Flis, Lea. 2006. Usodni pečati neverjetnih žensk. *Ona* 8 (48): 24.
- Foucault, Michel. 1975/2004. *Nadzorovanje in kaznovanje – nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- Frelih, Polona. 2007. (Ne)moč pisane besede. *Sobotna priloga*, 24. november: 14–15.
- Gilbert, Paul. 1992. The oxygen of publicity: terrorism and reporting restrictions. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 137–153. London in New York: Routledge.
- Greenblatt, Stephen J. 1982. Orwell as satirist. V *George Orwell. A collection of critical essays*, ur. Raymond Williams, 103–118. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. & Englewood Cliffs.
- Hahonina, Ksenija. 2006. Faraonke na televiziji. *Mladina* (52–53): 30–31.
- Halimi, Serge. 2003. *Novi psi čuvaji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Hanlin, Bruce. 1992. Owners, editors and journalists. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 33–48. London in New York: Routledge.
- Hardt, Hanno. 2002. Vizualna kultura v kulturnih študijah. V *Cooltura. Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 315–327. Ljubljana: Študentska založba.
- Hargreaves, Ian. 2007. *Novinarstvo: zelo kratek uvod*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Harris, Nigel G. E. 1992. Codes of conduct for journalists. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 62–76. London in New York: Routledge.
- Huntington, Samuel P. 2005. *Spopad civilizacij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Huxley, Aldous. 1932/2003. *Krasni novi svet*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Jackson, Jennifer. 1992. Honesty in investigative journalism. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 93–111. London in New York: Routledge.
- Jakopič, Kaja. 2006. *TV voajerji*. Ljubljana: Zbirka documenta.
- Jeffs, Nikolai. 2004. Spremna beseda Orwellove igre moči in svobode. V *1984*, George Orwell, 343–384. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jud, Ana. 2006. *Dosje rokomavhi: necenzurirano pričevanje o slovenskih trgovcih z informacijami*. Beltinci: Lector Inc..
- Keane, John. 1992. *Mediji in demokracija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Klarin, Mirko. 1986. *Čekajući Velikog Brata: priručnik za 1984*. Beograd: Narodna knjiga.
- Kumar, Krishan. 1987. *Utopia and anti-utopia in modern times*. Oxford: Basil Blackwell.
- London, Jack. 1950. *Železna peta*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Mahkota, Tina. 2001. Spremna beseda Sv. Jurij Angleški in zatohle majhne pravovernosti. V *Živalska Farma in Izbrani eseji*, George Orwell, 227–235. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- --- 2004. Spremna beseda George Orwell – pregled življenja in dela. V *1984*, George Orwell, 391–406. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Marx, Karl. 1985. *Cenzura in svoboda tiska*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS.
- Mastnak, Tomaž. 1992. Spremna beseda Pero in meč. V *Mediji in demokracija*, John Keane, 177–199. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- McChesney, Robert W. 2005. Spremna beseda Uvod. V *Profit pred ljudmi*, Noam Chomsky, 15–25. Ljubljana: Sanje.
- McQuail, Denis. 2005. *McQuail's mass communication theory (5th edition)*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage publication.
- Mekina, Borut. 2008. Dr. Karol Jakubowicz, nekdanji predsednik Odbora za medije pri Svetu Evrope. *Mladina* (14): 36–40.
- Mičić, Aleksandar. 2006. Cenzura na Delu?. *Mladina* (26): 10
- *Mladina*. 2008. Izjave tedna (30): 13.

- Močnik, Rastko. 1985. Spremna beseda V boju za svobodo javne besede – danes. V *Cenzura in svoboda tiska*, Karl Marx, 7–22. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS.
- --- 2003. Spremna beseda Ali se novinarstvo lahko upre svojemu zatonu?. V *Novi psi čuvaji*, Serge Halimi, 133–156. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- O’Neill, John. 1992. Journalism in the market place. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 15–32. London in New York: Routledge.
- Orwell, George. *As I please, 1946–1947*. Dostopno prek: http://www.orwell.ru/library/articles/As_I_Please/english/eaip_04 (2. junij 2008).
- --- 1942/2001a. Razmislek o španski vojni. V *Živalska Farma in Izbrani eseji*, George Orwell, 142–167. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- --- 1946/2001b. Preprečevanje literature. V *Živalska Farma in Izbrani eseji*, George Orwell, 183–199. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- --- 1948/2001c. Pisatelj in Leviatan. V *Živalska Farma in Izbrani eseji*, George Orwell, 200–208. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- --- 1949/2004. *1984*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pirc, Vanja. 2007. Poglobljena oprostitev Piramide. *Mladina* (3): 12.
- --- 2008. Državna televizija. *Mladina* (29): 18–22.
- Pribac, Igor. 2007. Spremna beseda Resničnostne pošasti. V *Ekran in živalski vrt. Spektakel in udomačevanje od kolonialnih razstav do Big Brotherja*, Olivier Razac, 216–229 Ljubljana: Maska.
- Primorac, Igor. 2005. Državni terorizem in protiterorizem. V *Terorizem: filozofska vprašanja*, ur. Igor Primorac, 153–168. Ljubljana: Krtina.
- Rorty, Richard. 1989. *Contingency, irony and solidarity*. UK: Cambridge University Press.
- Rupel, Dimitrij. 1984. Spremna beseda Okrog leta 1984. V *1984*, George Orwell, 230–247 Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Rus, Veljko. 2005. Labodji spev novinarstva. V *Za javno Radiotelevizijo Slovenije. Zbornik razprav*, ur. Slavko Splichal in Ivan Hvala, 37–39. Ljubljana: Društvo Občanski forum.
- Sekloča, Peter. 2005. Javni interes, popolna konkurenca mnenj in avtonomnost RTV Slovenija. V *Za javno Radiotelevizijo Slovenije. Zbornik razprav*, ur. Slavko Splichal in Ivan Hvala, 32–36. Ljubljana: Društvo Občanski forum.

- *Slovar tujk*. 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Soban, Branko. 2008. Tajni seznam prepovedanih. *Delo* 50 (128): 9.
- *Sonce in sence (Shadows in the sun)*. 2005. Brad Mirman. ZDA: Studio Eight Production, 100 min.
- Splichal, Slavko. 2005. Javnih medijev ni brez civilne družbe. V *Za javno Radiotelevizijo Slovenije. Zbornik razprav*, ur. Slavko Splichal in Ivan Hvala, 12–18. Ljubljana: Društvo Občanski forum.
- Štefančič, Marcel. 2006. Spremna beseda Življenje v formatu. V *TV voajerji*, Kaja Jakopič, 7–11. Ljubljana: Zbirka documenta.
- Šuljić, Tomica. 2007. Ne verjamem v srečen konec!. *Mladina* (12): 56–57.
- Thompson, Allan. 1998. The news media and international relations: experience and the media reality. *Canadian journal of communication* 13 (1): 39–54. Dostopno prek: <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/440/346> (3. julij 2007).
- Trilling, Lionel. 1982. George Orwell and the politics of truth. V *George Orwell. A collection of critical essays*, ur. Raymond Williams, 62–79. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. & Englewood Cliffs.
- Valenčič, Erik. 2008. Nova vladna manipulacija. *Mladina* (2): 36.
- *Večer*. 2006. Bobu bob leta 2006. Dostopno prek: <http://bam.vecer.com/-predstavitev2007a/default.asp?kaj=sporocila&html=sporocilo20070130.htm>. (28. julij 2008).
- Vezjak, Boris. 2008. »J'accuse!«, *Mladina* (30): 22–23.
- Vogrinc, Jože. 2005. Naglica s preoblikovanjem RTV *Slovenija* in nerazlikovanje med državnim in javnim ali povest o dobrih ljudeh. V *Za javno Radiotelevizijo Slovenije. Zbornik razprav*, ur. Slavko Splichal in Ivan Hvala, 50–55. Ljubljana: Društvo Občanski forum.
- Vonnegut, Kurt. 1999. *Časotresk*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- --- 2007. *Mož brez domovine*. Radovljica: Didakta.
- Wain, John. 1982. George Orwell as a writer of polemic. V *George Orwell. A collection of critical essays*, ur. Raymond Williams, 89–102. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. & Englewood Cliffs.
- Wheen, Francis. 2007. *Kako so prodajalci megle zavladali svetu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Williams, Kevin. 1992. Something more important than truth: ethical issues in war reporting. V *Ethical issues in journalism and the media*, ur. Andrew Belsey in Ruth Chadwick, 156–170. London in New York: Routledge.
- Zamjatin, Jevgenij. 1952/1988. *Mi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Žerdin, Ali H. 2006. Črna luknja sredi časopisa. *Mladina* (19): 28.
- Žižek, Slavoj, ur. 1984. *Filozofija skozi psihoanalizo*. Ljubljana: DDU Univerzum.